

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
46. Seri / Yıl 2004
Prof. Dr. Salih Turhan'a Armağan

İKTİSAT DÜŞÜNCESİNDE KADININ KONUMU VE FEMİNİST İKTİSAT

Doç.Dr.Ömer EROĞLU*
&
Ruhan İŞLER**

*Süleyman Demirel Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü

&

**Süleyman Demirel Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, ‘Feminist İktisat’ın ana-akım iktisat anlayışına getirdiği eleştiri ve önerileri değerlendirmektir. Feminist iktisatçılar, kadın egemen bir iktisat teorisi oluşturmak peşinde değildiler. ‘Ekonomide kadın’ı değil, kadın bakış açısını da içerecek bir biçimde ekonomiyi yeniden gözden geçirmek ve sorgulamak amacındadırlar. Ana-akım iktisadi bilginin kavramsal temellerinin toplumsal cinsiyet ayrımına dayandığını ve eril niteliklerin dikkate alındığını, kadın deneyimlerinin iktisat bilimine yansımadağını iddia eden feminist iktisatçılar, hem eril, hem dişil pozitif niteliklerin içerileceğı bir bilim uygulamasının daha kusursuz olacağını varsayarak; akıl, nesnellik ve evrensellik yanı sıra, duygu, öznellik, ve yerelliğı de kapsayan uygun bilimsel yöntemlerin geliştirilmesini zorunlu görmekte-dirler. Bununla birlikte feminist analizin, şimdilik epistemolojik açıdan toplumsal bir değışimi temellendirmekten yoksun olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: *Feminizm, Toplumsal Cinsiyet, Ana-akım İktisat, Feminist İktisat.*

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate the criticism and suggestions of Feminist Economics on the understanding of the main-stream economics. The goal of feminist economists is not to form a female dominated economics theory. Their major aim is not to review the woman in economy but to review the economics involving woman’s perspective. Feminist economists are of the opinion that the main-stream economic knowledge is based on gender discrimination and interested in male characteristics. Also, they claim that womens’ experiences are not reflected in economics. They assume the possibility of knowledge application involving both male and female positive qualities to be more flawless, and think it compulsory to develop scientific methods including rationality, objectivity, universality as well as emotions, subjectivity and locality. However, from epistemological point of view, feminist analysis is devoid of the basis for a societal change.

Key Words: *Feminism, Gender, Main-stream Economics, Feminist Economics.*

GİRİŞ

İnsanın, ortaçağdaki aksine dinsel bağımlılığı bırakarak kendi rasyonelitesini merkeze alması sonucunda bilimsel düşünce ve pozitivizm, yaşamın tüm alanlarına nüfuz etmeye başlamıştır. Rasyonellik, aklın egemenliğı ve sistematik düşünme modernizmi betimleyen temel kavramlar haline gelirken, aydınlanma düşüncesi, bilgi edinme yoluyla insanoğlunun doğaya egemen olacağını öngörmektedir. Bununla birlikte, her alanda ortaya çıkan doğrular, kuramlar ve sistemler, tartışılmaz niteliğe bürünerek aşama aşama her alanın kurumsallaşmasına; insanın bu kez de modern çağın yücelttiğı olguların, otoritelerin egemenliğine girmesine yol açar. Geçmişten gelen kadın sorunları bu dönemde de devam etmiş, cinsiyete dayalı ayrımcılık ve baskı

sürmüştür. Modernitenin temel ahlak normu hümanizm olmasına karşın, modernite tarihi her yönüyle hümanist olmamıştır.

Modernizme bir tepki olarak ortaya çıkan ve 1980'lerin başlarından itibaren yaygın olarak kullanılan bir kavram haline gelen Postmodernizmde sistemlerin tümüne bir güvensizlik söz konusudur; tüm kurumları ve onların getirdiği sistem, kavram ve doğruları kurmaca olarak görür. Feminizm de modernizmi eleştiren bir akım olarak kendini göstermiştir.

Fransız Devrimi'nden sonra yeniden formüle edilen devlet, siyaset ve sivil toplum alanlarında kadına yer verilmemiştir. Aydınlanma çağı olarak adlandırılan dönem içinde ortaya konulan ve insanlar için vazgeçilmez kabul edilen haklara hükümetlerin karışamayacağı gerçeği, hem Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nin (1776) hem de Fransa'nın İnsan Hakları Bildirisi'nin (1789) en can alıcı noktaları olmasına karşın, 'doğal haklar doktrini'ni geliştiren ve icra eden erkek teorisyenler, ne yazık ki toplumsal cinsiyetçi ayrımı kaldırmamışlardır. Feminizmi genel olarak kadın-erkek ayrımcılığına karşı çıkararak, cinsler arasında siyasal, ekonomik ve toplumsal eşitliği savunan bir görüş olarak tanımlamak mümkünse de, kadınlar için mücadele edenlerin düşüncelerinin ve politik amaçlarının değişik olması, feminizmin herkesçe kabul edilen bir tanımının yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Genel kabul görmüş iktisat tartışmalarında kadınlar genellikle yok sayılmıştır. Klasik ekonomistlerin çoğu kadınların rasyonel karar alma kapasiteleri hakkında şüpheli olurlarken; kadının ücretinin erkeklerinkinden daha düşük olmasını doğal karşılamışlardır. Feminist iktisatçılar, geleneksel iktisatçıların teorilerinde modelleştirilen kişiyi erkek olarak algıladıklarını, bu bağlamda da kadın deneyimlerini iktisat bilimine yansıtmadıklarını iddia ederek, kadınların erkeklerle eşit olarak, yeni iktisadi yöntem, teori ve politikaların geliştirilmesine katılımını önermekte; iktisada kadın bakış açısının da içinde bulunduğu bir yorum getirmek istemektedirler. Yerleşik iktisadın modelleştirmede dayandığı kıtlık, bencillik, rekabet gibi kavramları reddetmeyerek, zıtları olan bolluk, diğergamlık ve işbirliğini de içine alacak şekilde dinamik ve açık bir modelleştirme anlayışını teklif etmektedirler.

Feminist teori, 1980'lere gelindiğinde küreselleşen dünyada disiplinlerarası bir alan olma niteliğine bürünmüştür. Farklı alanlarda 'kadın' konusunda çalışan araştırmacılar 'kadın çalışmaları' adı altında bir araya gelmişlerdir. İnsanlık birikiminin eril bir nitelik taşıdığı ve kadın deneyim ve yönelimlerinin gözardı edildiği tezi ile sosyal bilimlerdeki temel varsayımlar sorgulanmaya başlamış ve hemen tüm sosyal bilim dallarında, feminist analizler geliştirilmiştir.

1. İktisatta Yöntem Tartışmaları

Bilginin sorgulanması ve meşrulaştırılması açısından yöntem tartışmaları, kutsal kitaplardaki bilgilerin değerlendirilmesi ve yorumlanması da dahil olmak üzere, her türlü bilgi üretiminin söz konusu olduğu yerde meydana gelmiştir. Bu açıdan yöntem tartışmalarının tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Ancak, zamanımızdaki bilim felsefesi

tartışmaları, dolayısıyla yöntem tartışmaları 17. yüzyıla kadar gitmektedir. Günümüzün fizik, kimya, biyoloji, sosyoloji, siyaset bilimi, iktisat...vb. pozitif bilimleri on yedinci yüzyıla kadar felsefenin içinde yer alırken, bu yüzyıldan itibaren giderek bağımsız birer ‘bilim’ haline gelmeye başlamışlardır. Bu olay sadece doğal bilimler için değil, sosyal bilimler için de tarihi bir dönüm noktasıdır. Doğal bilimlerin kısa zamanda gösterdikleri büyük başarı, sosyal bilimcileri, bu başarının doğal bilimcilerin kullandıkları yöntemlerden kaynaklandığı varsayımına götürmüştür. Bu da sosyal bilimcileri, doğal bilimlerdeki ‘bilimsel yöntem’in özelliklerini anlamaya ve kendi alanlarında benzer yöntemleri kullanma imkanlarını araştırmaya sevk etmiştir.

Doğal bilimlerin gelişim sürecinde, metodoloji tartışmaları, belirgin şekilde bilim pratiğinden sonra meydana gelmiştir. Bu nedenle iktisatçılarla, iktisat yöntembilimcilerinin alanları (inceleme nesnelere) birbirlerinden farklı olabilmektedir. İktisatçıların temel amacı iktisadi olayları açıklamak için doğru bilgi ve teoriyi üretmektir; iktisat yöntembilimcilerin ise, bu bilgi ve teoriyi incelemektir. Dolayısıyla iktisat biliminin yöntemi ile iktisat metodolojisinin yöntemi birbirinden farklı olacaktır. Bu anlamda iktisat metodolojisi de, tıpkı iktisat gibi kendine özgü amaçları, inceleme nesnesi, yöntemi ve yönetsel sorunları olan ayrı bir bilim dalıdır. İktisat metodolojisindeki tartışmalar ‘normatif/kural koyucu iktisat metodolojisi’, ve ‘pozitif / betimsel iktisat metodolojisi’ olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Pozitif bir bilim olan iktisadın metodolojik değerlendirilmesinde kural koyucu yaklaşımlar daha çok uygulanmaktadır. Fakat iktisat biliminin en önemli ayrımlarından birisi olan normatif / pozitif ayrımında iktisatçılar normatif iktisattan mümkün olduğu kadar kaçınılması gerektiğini ve pozitif iktisada önem verilmesi gerektiğini söylemektedirler. Çünkü olması gereken devreye girince, değer yargıları gündeme gelecektir. Bu da nesnel bilgi üretimini ortadan kaldıracaktır. (Demir, Ö., 1995, 5-6).

İktisatçılar arasında yöntem sorunlarıyla ilgilenenlerin oranı 1960 sonrası dönemde artış gösterse de yine oldukça düşüktür. Milton Friedman’ın dediği gibi, “iktisatçılar için önemli olan iktisat yapmaktır, yapmanın yöntemini tartışmak değil” (Frazer, 1984, 794). İktisatçıların neyi, nasıl ve niçin yaptıklarını ele alan iktisat metodolojisinin, iktisat bilimiyle ilişkisi konusunda bir uzlaşma yoktur. Ö. Demir’e (1995, 269-270) göre, iktisatta yöntem tartışmalarının, 60’lı yıllardan itibaren giderek artması, sadece iktisat biliminin iç dinamikleri ile açıklanamaz.

Kuşkusuz, makro ekonomik modellerin zamanla farklı ekonomiler için uygulanabilir olmadıklarının görülmesi; mikro ekonomik modellerin sınırlayıcı varsayımlarının, onları gerçek dünyadan kopararak birer entellektüel manipülasyona dönüştürme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaları.. gibi faktörler, iktisadi bir kimlik krizine doğru itmektedir. İktisadın kimlik sorunu, sonuçta ‘sosyal bilimin kimlik sorunu’na dönüşme potansiyeli taşımaktadır. Çünkü, doğal bilimlerde bilim felsefesi tartışmalarının ‘en gelişmiş’ doğal bilim olan fiziğin bünyesinde yapılması gibi, sosyal bilimlerde de bilimsellik tartışmaları yoğun olarak ‘en gelişmiş’ bilim olan iktisatta yapılmaktadır (Rosenberg, 1976, 3). Bu nedenle, aslında iktisadın bilimselliği tartışması adı altında, örtük bir şekilde sosyal bilimlerin bilimselliği tartışması yürütülmektedir. Postmodern söylemin yükseldiği 1980’li yıllardan sonra tüm söylemsel yapıların

sorgulamaya alınması, her alanda bir görecelilik rüzgarı estirmiştir. Bu görecelilik rüzgarının da, en fazla bilimi sarsıntıya uğrattığı söylenebilir. Bu nedenle yöntem tartışmalarını, bilim tartışmaları, bilim tartışmalarını da uygarlık tartışmalarıyla ele almak gerekmektedir (Demir, Ö., 1995, 269-270).

İktisat biliminin nesnesi, yöntemi ve alanı konusu üzerinde farklı metodolojik yaklaşımlar yarış halindedirler ve bir uzlaşmaya varamamaktadırlar. Bu metodolojik çoğulculuğun yok sayılması önemli bir daralma yaratacaktır. Ayrıca bu çoğulculuk sadece iktisada özgü değildir. Bugün bilim felsefecileri, fizik için de geçerli yöntemin ne olduğu konusunda uzlaşmamışlardır. İktisadın yöntemi konusundaki çoğulcu görünüm, iktisat metodolojisindeki yöntem için de geçerlidir.

Sonuçta pozitif bir bilim olan iktisadın normatif bir metodoloji ile temellendirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Pozitif bilimde, olanın incelenmesi egemen değer yargılarının sorgulanmamasına ve alternatiflerin dışlanmasına imkan hazırlarken statükoyu korumakta, bir yandan da normatif metodoloji bu çabanın meşrulaştırılmasına hizmet etmektedir. Temellendirme/meşrulaştırma ihtiyacı olunca normatif metodoloji, sorgulama ihtiyacı olunca da pozitif metodoloji önem kazanmaktadır.

2. Klasik İktisat Düşüncesinde Kadının Konumu

Kadınlar ve onların ilgileri ana-akım iktisat tartışmalarında genellikle yok sayılmıştır (Pujol, 1992, Ferber ve Nelson, 1993, Bodkin, 1999). Bununla birlikte az da olsa kadınların dikkate alındığı bazı dönemler olmuştur. Klasik ekonomistlerin çoğu kadınların rasyonel karar alma kapasiteleri hakkında şüphecidir. Pujol'un (1995) belirttiği gibi, kadınların rasyonel ekonomik düşünce kapasiteleri hakkında gizlenmiş tahminler ana-akım iktisadi düşüncede derinlere gömülüdür veya nadiren tartışılmıştır. Pujol, yakın zamanımızdaki bazı neo-klasik varislerin ve klasik ekolün (Jevons, Edgeworth, Marshall ve Pigou) kadınları ekonomik ajanlar olarak "irrasyonel" ve "uygunsuz" olarak kabul ettiklerini iddia etmiştir.

Pujol (1992), Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" (*The Wealth of Nations*) (1776) isimli eserinden, 'kadınların nüfus artışına katkıdaki rollerinin dışında nispi olarak görünmez olduğu' çıkarımının yapılabileceğini ifade etmiştir. Smith'in, aynı eserinden "kadınların eğitimi için devlet kurumlarının olmadığını; onların eğitiminde herşeyin faydasız, saçma ve fantastik olduğunu ve kadınlara kendileri için gerekli ve faydalı olan şeyleri öğrenmelerinin aileleri veya vasilerin kararı ve onların verdiği öğretim ile olacağı" düşüncesi çıkarılabilmektedir. Erkekler daha çok çeşitli meslekleri seçebilme imkanına sahipken, kadınlar kendilerine uygun ev hanımlığı, hemşirelik, öğretmenlik, yardımcılık, mürebbiyelik, iç hizmetler, taverna - restaurant veya dükkanlarda hizmet gibi birkaç meslek imkanına sahiptir. (Bodkin, 1999, 46).

Açıkçası piyasa ekonomisindeki kadınların rolleri sınırlıdır. 18. Yüzyıl Britanya'sında doktor, hukukçu, üniversite hocası olmanın sağladığı, entelektüel meseleleri öğrenme fırsatından yoksundurlar. Genç kadınlar, gelecekle ilgili

eğitimlerinin ne olacağı konusunda kendileri karar veremezler. Babaları, erkek kardeşleri, anneleri veya yaşlı akrabaları bu konuda söz sahibidir. Burada, “Her insan kişisel çıkarlarına uygun karar verir” doktrinine ne olduğunu sormak gerekir. Smith açıkça genç kadınların, akıllıca çalışma konusu seçmelerine, ailelerinin veya varislerinin tavsiyesi olmadan güvenemez. Diğer ifade ile o, kadınların rasyonel karar alma kapasitelerinden şüphelidir.

Genellikle klasik (erkek) ekonomistlerin çoğu kadınların sorunlarını ihmal etmiştir. Bunun, ‘iyi niyetli bir ihmal’ olarak değerlendirilmesi zordur. Çünkü, Jean Baptise Say’ın iddialarına göre kadınlar irrasyonel tüketicileridir (Bodkin, 1999, 55). Say, bir siyasi devrim (Fransız Devrimi) bağlamında bir cumhuriyetçi olarak yazmıştır (Forget, 1997, 95). Say’ın *Olbie* (1800) isimli eserinin içinde açıkça ifade edilen cinsiyet analizi, 19. yüzyıl analizinin esası olarak devam etmiştir. Bu esere göre, kadının doğal ücreti erkeklerinkinden daha düşüktür. Çünkü ailenin geçimi bir erkek tarafından sağlanmalıdır ve kadınlar yalnızca onları desteklemelidir. Benzer şekilde kadınlara kamu alanına çıkabileceği bazı meslekler kapatılarak, kadınlar özel alana sürülmüşlerdir (Forget, 1997, 109).

Neo-Klasik ekonomistlerden sayılan ve refah ekonomisinin babası olan Pigou, açık olarak kadınların erkeklerden daha zayıf ve eksik olduğunu iddia etmiştir. Kadınların evdeki emeklerinin ulusal refahı arttırmak için nasıl kullanılabileceği ile ilgilenirken, kadınların ücretlerinin erkeklerinkinden daha düşük tutulmasıyla refahın maksimize edileceğini iddia etmiştir (Pujol, 1992, 151). Strober da, Pigou’nun menfaat karşılaştırması yaparak, kadınların çıkarlarıyla ilgilenmediğini ifade etmiştir (Strober, 1994, 143).

Smith’in aksine John Stuart Mill klasik ekonomistler arasında kadınların kendi çıkarlarına uygun karar verme konusunda kadınlara güvenmede hemen hemen yalnız başınadır. Mill’e göre kadınlar aslında erkekler gibi aynı kapasitelere sahiptir. Mill’in en büyük destekçisi eşi Harriet Taylor Mill’dir (Bodkin, 1999). Klasik ekonomistler, Mill’in ve Taylor’un düşüncelerini heterodoks kabul ederek, eğer çok özel durum yok ise Smith’in önerilerini izlemişlerdir (Pujol, 1992; Pujol, 1995; Bodkin, 1999, 55).

3. Feminist İktisadın Ortaya Çıkışı

İlk feminist iktisatçılar, 1840-1870 yılları arasındaki yazılarında kadının istihdam ve mülkiyette eşitliğini teorileştiren J. S. Mill, H. Taylor ve B. Bodichon’dur. Bu süreç, daha sonra, yine İngiltere’de, 1890-1920 yılları arasında “eşit işe eşit ücret” talebini iktisat platformuna taşıyan iktisatçılar olarak M. Fafcett, A. Biggs, B. Webb ile devam etmiştir (Pujol, 1992). Feminist iktisadın ABD’deki öncüsü ise, 1898’de “*Women and Economics*” adlı kitabında kadınların ev içi statülerini irdeleyen ve kadınların piyasaya çıkmalarının önemini vurgulayan C. P. Gilpman’dır.

Strober (1994) ise, 1960’larda, iktisat yazınında, kadınların işgücüne katılımı, ev içi üretim, ücret farklılaşmaları, mesleki ayırım, çocuk bakımı iktisadı gibi konulara değinilmesi ile feminist iktisadın başladığını belirtmiştir. Feminist iktisat hareketi,

1980'lerin başlarından itibaren yalnızca kadınların durumları ile ilgilenmeyerek, bir disiplin olarak iktisadın yapısını da sorgulamaya başlamış, 1980'lerin sonlarında ve 1990'ların başında iktisadın temel yapısının tabiatında var olan cinsiyetçiliği sorgulamıştır (Strober, 1994, 145). Bu dönemin feminist iktisatçıları olan Paula England, Nancy Folbre, Ann Jennings, Julie A. Nelson, Michele Pujol, Diana Strassmann ve Marianne Ferber gibi iktisatçıların çalışmaları 1993'te Ferber ve Nelson'un editörlüğünü yaptığı "*Beyond Economic Man: Feminist Theory and Economics*" adlı kitapta derlenmiştir.

Editörlüğünü Edith Kuiper ve Jolande Sap'ın yaptığı "*Out of the Margin: Feminist Perspectives on Economics*" (1995) adlı eserde feminist iktisadın, "ekonomide kadını değil, kadın bakış açısını da içerecek biçimde ekonominin incelenmesi" olduğu görüşünden hareketle, iktisat yazınındaki kadının statüsüne ilişkin çalışmaların feminist iktisat yazını içerisinde kabul edilemeyeceğini ifade edilmektedir. Çünkü bu çalışmalarda iktisat kuramının oluşturulmasında toplumsal cinsiyetin rolünün ihmal edildiğini iddia etmektedirler. Bu bağlamda da feminist iktisadın temellerini, 1960'larda, mevcut neoklasik ve Marksist yaklaşımların erkek egemen anlayış temelindeki içerimlerinin ve kadınların toplumsal rollerini ele alışlarının kuramsal ve epistemolojik açıdan, yeniden değerlendiren çalışmalara dayandırmaktadırlar (Serdaroğlu, 73).

Kadınlar için söz konusu olumsuzluklar, hipotezleri ve modelleri itibariyle neredeyse tamamen birbirinden farklı olan, Radikal (Marksist) ve neoklasik iktisat yaklaşımının her ikisine göre de, erkek egemen toplumun toplumsal cinsiyetçi bir yaklaşımla tanımlandığı rollerden kaynaklanmaktadır. Bu iki iktisat anlayışı, örtük bir biçimde de olsa, modernist bilimin dualizmiyle sarmallanan erkek egemen ideoloji ile biçimlendirildikleri için bu olumsuzlukları gözardı etmektedirler (Serdaroğlu, 73).

Gerek ana-akım gerekse radikal iktisadi geleneklerin paradigmalarının Viktoryan ideoloji* ile şekillendirildiğini iddia eden Kuiper ve Sap, toplumsal cinsiyetçi yanlılığın iktisat disiplinine hakim olduğu tespitinden hareketle 'normların iktisat araştırmalarını etkilemediği' şeklindeki pozitivist görüşün de sorgulanması gerektiğini ifade etmektedirler. Ayrıca Kuiper ve Sap, Klamer ve McCloskey gibi, iktisada postmodernist bakışla yaklaşan iktisatçıların da pozitivist iktisada yönelttikleri ciddi eleştirileri ve iktisadi analizlerde kullanılan analitik enstrümanlar kadar, sorulan soruların da toplumsal olarak yapılandırıldığı gösterdikleri için feminist iktisadın gelişim sürecinde etkileyici rol oynadıklarını savunmaktadırlar (Kuiper ve Sap, 1995, 3-4). Pujol da, neoklasik iktisadın Viktoryan ideoloji ile biçimlendirildiği görüşünde Kuiper ve Sap'la birleşmektedir (Pujol, 1995, 17-34).

Ferber, Nelson ve Strassmann gibi iktisatçılar, feminist iktisat yaklaşımının doğa bilimlerindeki ve diğer sosyal bilimlerdeki toplumsal cinsiyet tartışmalarına paralel bir biçimde 1990'lı yıllarda ortaya çıkan yeni bir gelişme olduğunu ifade etmektedirler. Söz konusu iktisatçılar, feminist düşüncenin, bilimsel disiplinlerin toplumsal

* I. Victoria Dönemi sonunun (19. yüzyıl sonu – 20. yüzyıl başı) özelliğini oluşturan tutucu ve püriten düşünce biçimi.

yapılanması ile cinsiyetin toplumsal yapılanması arasındaki ilişkinin keşfinin iktisattaki uzanımlarının “feminist iktisat” olarak ortaya çıktığı görüşündedirler ve batı biliminin (modernist bilim anlayışının) oluşumundaki eril (maskülen) normların etkisinin uzanımlarını iktisat özelinde irdeleyen ve eleştiren çalışmaları feminist iktisat yazını kapsamında kabul etmektedirler. Analiz yöntemlerini değiştirmeden yapılan çalışmalarda kadının ve kadın bakış açısının varlığından söz etmenin mümkün olmayacağını ve bu bağlamda, feminist iktisadın, “ekonomide kadını incelemekten daha öte bir şey olduğu” şeklindeki argümanları ile diğer feminist iktisatçılarla benzer yorumları paylaşmaktadırlar (Ferber ve Nelson, 1993; Strassmann, 1995).

Feminist iktisat konusunda hareket noktasını, kadının bakış açısını da iktisada dahil etmek oluşturmasına rağmen; feminist iktisadın hedefi, ne sadece daha fazla kadın iktisatçının disiplinde yer alıp söz sahibi olması, ne kadınlarla ilgili konular üzerinde yoğunlaşılması (ki bunlar feminist iktisadın gelişim sürecine katkı sağlayacaktır), ne kadınların bir sınıfsal tahlil temelinde ayrı bir iktisadi analize tabi tutulması, ne de ayrımcı (erkekleri dışlayan) bir kadın iktisadının oluşturulmasıdır.

Feminist iktisat, iktisadın eril bir toplumsal cinsiyetçi anlayışla yapılandırılmasını, modernist felsefenin dualist sınırlandırmaları üzerine temellenen modernist bilim anlayışına bağlamaktadır ve bu bakış açısından dolayı, feminist iktisat postmodernisttir denebilir. Postmodernizm, modern bilim anlayışının sınırlarının ortaya konulması olarak kabul edilirse, bu sınırlara bir başkaldırı olan feminist iktisat, postmodernist bir bakışa sahiptir. Feminist iktisadın amacı, iktisadın eril, bir başka deyişle toplumsal cinsiyetçi, ırkçı, etnik, sınıfsal, vb. taraflılıklarından kurtarılıp daha zengin, çoklu bir insan anlayışı temelinde kavramsallaştırılması, iktisadın alanının hem kadın hem de erkek deneyimlerini ve farklı konuları da içerebilecek biçimde genişletilmesidir (Nelson, 1996)

Böylece iktisadın tanımladığı iddia edilen marjlar, redler, hiyerarşik sınırlamalar, öncelikler temelindeki taraflılık ve önyargılar bir yana bırakılarak; bilim, bilgi ve iktisadın sınırlarından kurtarılması mümkün olabilecektir. Feminist iktisadın hedeflerine ilişkin bu uzlaşma, yine ‘feminist iktisat’ sözcüklerinin de ilk kez akademik ve profesyonel bir kitle önünde yüksek sesle telaffuz edildiği ‘Amerikan İktisatçılar Birliği’ nin (*American Economic Association*) 1990’daki yıllık toplantısında, ‘Kadının Statüsü Komitesi’nin oluşturulması kararı sonucu düzenlenen oturumda deklare edilmiştir. Daha sonra bu hedefler doğrultusunda çalışmak üzere, ‘Uluslararası Feminist İktisatçılar Birliği’ (*International Association for Feminist Economics-IAFFE*) kurulmuş; tüm dünyada feminist iktisadi yaklaşımların diyaloga geçebileceği, tartışılabileceği bir platform ihtiyacına cevap verecek bir süreli yayın için de karar alınmıştır (Serdaroğlu, 76).

Bu karar “Feminist Economics” isimli derginin ilk sayısının 1 Mayıs 1995’te yayınlanması ile hayata geçirilmiştir. Derginin editörü, Rice Üniversitesi İktisat Profesörü Dianne Strassmann (1995, 1), derginin ilk sayısında yayınlanan “*Creating a forum for Feminist Inquiry*” isimli makalesinde “... böylece, geleneksel iktisat dergilerindeki formatlara uymayan (bu dergilerdeki yayın kurullarınca reddedilecek

formatlardaki) makalelerin de basılabileceği bir süreli yayın organı oluşturulmuş olduğunu" ifade ederken bu ihtiyaç nedenini de şu şekilde açıklamaktadır: "Zira belirli bir kurumsallaştırma modeline uymadığınız takdirde, belirli fikirleri ifade platformları da bulmanız mümkün değildir" (Serdaroğlu, 76-77).

Amerikan İktisatçılar Birliği'nin, 1990 yılında düzenlediği oturumunun, Avrupa'daki uzanımı ise Hollanda'da Amsterdam Üniversitesi'nin 2-5 Haziran 1993 tarihlerinde düzenlediği "Sınırları Aşmak: İktisat Kuramında Feminist Yaklaşımlar" (*Out of Margin: Feminist Perspectives on Economic Theory*) başlıklı kongrede ortaya çıkmaktadır. Bu kongreye 20 ülkeden farklı iktisat anlayışına sahip (neo-klasik, Marksist, post-Keynesyen, Avusturya okulundan, toplumsal-yapısalcı, postmodernist, kurumsalcı) 300 feminist iktisatçı katılmış ve 100'ün üzerinde bildiri sunulmuştur (Kuiper ve Sap, 1995, 1-2). Bu tarihten itibaren de Uluslararası Feminist İktisat Kongreleri her yıl başka bir ülkede olmak üzere düzenlenmeye başlamıştır. Uluslararası Feminist İktisatçılar Birliği'nin 2000 yılı olağan kongresi İstanbul'da Boğaziçi Üniversitesi'nde düzenlenmiştir.

4. 'Feminist İktisat'ın Tanımı

Feminist iktisat kavramı iki anlamda kullanılmaktadır. Birincisi yerleşik iktisadın (geleneksel iktisat, mevcut iktisat, ana-akım iktisat, neo-klasik iktisat) feminist bir gözle epistemolojik açıdan köklü eleştirisidir; ikincisi de birinci aşamayı geçerek yerleşik iktisada alternatif bir iktisat sunan teorik yaklaşımlardır.

İktisat literatüründe kadınların konu edildiği araştırmaların sayısı oldukça yüksektir. İş dünyasında, verimlilikte, değişik sektörlerde kadınların konumu ve durumunu konu edinen çalışmalar feminist iktisat kapsamında düşünülmemelidir. Çünkü bu çalışmalar yerleşik iktisadi kavramsal şemanın uygulanmasından öteye gitmemektedirler. Yerleşik iktisadi kavramlar da, niteliği gereği, erkek egemenliğinin bilgi alanında da sürdürülmesine hizmet etmektedir. Halbuki feminist iktisat, iktisat teorisinin yeniden kurulmasını önermektedir (Pollak, 1994, 152; Nelson, 1995, 134; Strassmann, 1994, 153). Bu açıdan bakıldığında feminist iktisat radikal bir çabadır.

Feminist iktisat, bir anlamda kadınların ekonomik şartlarının gelişimini amaçlamak için iktisat disiplininin yeniden gözden geçirilmesidir. Strober'a göre, (1994, 143) bu yeniden gözden geçirmenin bir yan ürünü olarak, iktisat teorisi ve politikası da gelişimini sağlayacaktır.

Feminist iktisatı, 'bilim, toplumsal cinsiyet ve iktisadın kesişim noktalarının keşfi çabalarının ürünü' olarak da tanıtanlar vardır ve bu feminist iktisatçıların, iktisadi bilginin kavramsal temellerinin (benimsediği bilim anlayışının) toplumsal cinsiyetçi bir yanlılığı yansıttığı ve yeniden ürettiği şeklindeki tespitlerine dayanmaktadır (Serdaroğlu, 86).

John Maynard Keynes genellikle insan davranış ve eylemlerinin, bazı eski ekonomik doktrinlere demode bir bağlılığının sonucunda oluştuğunu gözlemiştir. Gerçekte, birçok iktisatçının temel inanç ve politik tavsiyeleri demodedir; dönemin

özellik ve politikalarının ürünleri, geçen iki yüzyıl boyunca batı dünyasındaki cinsiyetçiliği geliştirmiş ve üretmiştir. Feminist iktisat, ekonomistlere bu eskimiş bağılıkları tekrar gözden geçirmeleri için bir teşvik sunmaktadır (Strober, 1994). Feminist iktisadın amacı, sadece kadınlara ait, erkekleri içermeyen bir iktisat oluşturmak değildir. Feminist iktisadın amacı, “ekonomide kadın”ı değil, kadın bakış açısını da içerecek bir biçimde ekonomiyi yeniden gözden geçirmek ve sorgulamaktır. Bu inceleme yeni iktisadi yöntem, teori ve politikaların geliştirilmesine, dolayısıyla iktisadın ufkunun genişletilmesine yol açacaktır.

Feminist iktisat, aynı zamanda metodolojik seviyede ekonomiyle ilgilenir ve iktisadın bilgi iddialarının dikkatli bir şekilde araştırılmasını öngörür. Örneğin, Bergmann’a göre (1987) feminist iktisat, ekonomistlerin doğru olarak iddia ettikleri bilgiye gerçekten nasıl ulaştıklarını sormaktadır (alıntılayan Strober, 1994, 143). Feminist iktisat düşüncesi, geleneksel ekonomistlerin dar kantitatif yaklaşımını sorgulamakta, röportajlardan elde edilen bilginin değerini şüpheyle karşılamakta, ısrarlı ekonomik analizleri ve onların okullarda duygusal olmayan bir üslupla sunulmasını eleştirmektedir (Strober, 1987).

Modernist bilim felsefesinin (dolayısıyla iktisatta genel kabul gören pozitivist yöntembilim anlayışının) tanımladığı çağdaş iktisadın evrensellik, rasyonellik, nesnellik, genellik temelindeki iddialarına rağmen; feminist iktisatçılar, bu iddialarının aksine neo-klasik iktisadın, yöntemi, konusu, modelleri ve hatta eğitimi ile ne denli “yanlı” olduğunu ifade ederek; sadece belirli bir kesimin deneyim ve bakışlarını yansıttığını ve bu bağlamda da kısmi ve durum odaklı olduğunu ortaya koymaktadırlar. Strassmann’a göre (1995, 1), bilginin kaynağına ilişkin tercihler, kişilerin konumlarınınca (cins, ırk, etnik, sınıf, milliyet, kültür, vd.) belirlenen değer yargılarına dayanmaktadır; ve bu bağlamda, iktisadi bilgi de, onu üretenlerin yaşam ve deneyimlerinden bağımsız olmadığı için, durum odaklı ve kısmidir. Bu temelde de ‘bilgi’ ile ‘güç’ arasındaki ilişki gözardı edilmemelidir (alıntılayan, Serdaroglu, 106).

5. Feminist İktisat Kolları

Feminist iktisat üzerinde çalışan iktisatçıların farklı iktisat okullarından gelmeleri (Anaakım – Neoklasik, Keynesyen, Kurumsalcı, Marksist vd.), feminizm açısından da farklı geçmişe sahip olmaları (liberal, radikal, sosyalist, postmodernist vd.), odaklandıkları konuların da farklı olması sonucunu doğurmakta ve bu da feminist iktisadın gelişim sürecinin aşamalarına ilişkin değerlendirmelerini etkilemektedir. Bu farklılıklara rağmen, feminizmin ve dolayısıyla feminist iktisatçıların en temel uzlaşım noktalarından birisi olan “farklı ama eşit” şiarı ile farklılıklara saygıyı ilke edindikleri için, farklı feminist iktisat anlayışlarına ilişkin hikayeler aynı tablonun farklı parçaları olarak sunulmaktadır (Serdaroglu, 70-71).

Feminist İktisatçılar, amaçlarına ulaşmada çok seslilik örnekleri sergilemişlerdir. Birçok disiplinde olduğu gibi feminist iktisatçıların da yol arayışlarında ve tuttıkları yollarda farklılıklar olmuştur. Feminist iktisatçılar birbirini dışlamayan beş gruba ayrılabilir (Ferber ve Nelson, 1993, 7-8).

a- Olumlu ayrımcılık (affirmative action): Bu gruptaki feminist iktisatçılar, kadın iktisatçı sayısının artmasının teşvik edilmesini, kadın iktisatçılara araştırma ve makalelerinin yayımlanmasında öncelik verilmesini, ulusal ve yerel toplantılarda, iktisadi kurum ve kuruluşlarda temsil edilmede ön planda tutulmalarını savunmaktadırlar.

İktisattaki toplumsal cinsiyete ilişkin peşin hüküm ve yargıların farkına varılmasında kadın olma zorunluluğu olmamakla birlikte, bunun ‘farkedilmesinin’ kadınlar için ‘daha kolay’ olduğu düşünülebilir. “Nasıl bir balık içinde olduğu suyu farketmiyorsa (balık olsanız etrafınızı sarmalayanın su olduğunu ayırtıramaz, bunu doğal kabul edersiniz), erkek iktisatçılar da, iktisat kültürü içerisinde, onun eril-toplumsal cinsiyetçi olduğunu farketmeden yollarına devam edeceklerdir” (Bergman, 1996, 4).

Kadın deneyimlerinin iktisatta içerilmesi ya da bu deneyimlerden hareketle iktisatta hakim paradigmalardan sorgulanması savunulurken, burada biyolojik cinsiyetten (sex) ziyade toplumsal rolleri tanımlayan toplumsal cinsiyete (gender) dayanan kadın deneyimlerinin belirleyici olacağını unutmamak ve mevcut rollerin sürekliliğini savunma konumuna düşmemek için dikkatli olmak gerekir. Feminist iktisatçılar, olumlu ayrımcılığın disiplindeki eril yanlılığı kırmada önemli bir rol oynayacağını savunmakla birlikte; disiplinde feminist eleştirilerin yer alması için kadınların bu disiplindeki varlıklarının gerekli ama yeterli olmadığını da vurgulamaktadırlar (Serdaroğlu, 79).

b- Feminist Deneycilik (feminist empiricism): Bu gruptaki feminist iktisatçılar, bilimsel araştırmalarda kullanılan yöntem, model gibi araçlarda bir kusur olmadığını, ancak bunların uygulanış ve yorumunda feminist bir bakış gerektiği kanısındadırlar (Blank, 1993, 133-143). Kadın bakış açısının kendini ortaya koymasında ‘deneycilik’ katkı sağlayacaktır. Ancak, araştırmanın yapılması ve yorumlanmasında benimsenen epistemoloji, metodoloji ve yöntemin getireceği kısıtlamalar, iktisattaki kadın bakış açısını da sınırlayacaktır (MacDonald, 1995, 175-197, alıntılan Serdaroğlu, 80).

c- Feminist Farklılıklar (feminist difference): Bu gruptaki feminist iktisatçılar, kadın deneyimleriyle elde edilen bilginin, kadın bakışını ortaya çıkaracağı ve iktisat disiplinine kadının bakışını kazandıracacağı kanısındadırlar. Eril iktisat yöntemleri yerine kadın-merkezli yöntemlerin kullanılması gerektiğini düşünmektedirler. Nesnellik, akılcılık, nicel araştırma ve bilgi edinme kurallarından vazgeçilerek, kadına daha uygun simetriklerin (öznel, duygusal, algısal ve nitel araştırma yöntemleri) konulmasını önermektedirler (Ferber ve Nelson, 1993, 9).

d- Feminist Postmodernizm: Bu yaklaşım, iktisatta kadın (ve diğer marj dışına itilen) deneyimlerinin ve bu deneyimleri dillendirecek söylem biçimlerinin de içerilmesinin, öncelikle bu marjları tanımlayan sınırlandırmanın ideolojik dayanaklarının deşifre edilmesi, bu bağlamda da geleneksel iktisat anlayışının yapısızlaştırılması (yapıçözüm - deconstruction) ile mümkün olabileceği görüşünü savunmaktadır (Serdaroğlu, 81-82). “Feminist bakış açısı içeren bir iktisat kuramı için, yaşamamızdaki farklılaşmaların dayandırıldığı karşı ikiciliklerin maskesinin düşürülmesi (yapısızlaştırılması) gerekir. Zira iktisat disiplinine de egemen olan,

aydınlanma sonrası batı felsefesinin kökleri, kavramsal ikiciliklerin (conceptual dualisms) toplumsal cinsiyetçi ağlarına dayanmaktadır. Nesnel(lik)- öznel(lik), akıl-duygu, kültür-doğa, pozitif-normatif, zihin-beden, kamu-özel, nicel-nitel, v.b. ikili zıtlaşmalarla tanımlanan toplumsal cinsiyetçi dualizm ağı, ilk kümesini erililik (masculinity), ikinci kümesini ise dişlilik (femininity) ile özdeşleştirmekte ve hiyerarşik bağımlılıkla da birinci küme lehine yapılmaktadır. Kartezyen anlayıştan esinlenen bu değerlendirme pek çok ‘çağdaş’ iktisat kuramı ve kuramcılarının anlayış ve yöntemlerinin de belirleyici özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da özellikle seçim-kuramı iktisadının profesyonel hegemonyasının, diğer bilgi edinme yollarını (mülakat, sondaj, etnografi gibi nitel araştırma yöntemleri ve duyu verilerinin göz önüne alınması gibi) ve sofistike matematiksel modellerin yanında diğer söylem biçimlerini (örneğin, hikaye anlatımı ile sunum), nasıl değersiz ve az bilinir hale getirdiğini açıklamaktadır. Ki, bu değersiz ve az bilinir kılınan yöntem ve söylem biçimleri, diğer tüm disiplinlerde olduğu gibi iktisatta da olguların ve dolayısıyla deneysel bilgilerin kısmi ve öznel olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda neo-klasik metinlerin yapısızlaştırılması, nesnellik, genellik örtüsü altında saklanan yanlı (toplumsal cinsiyetçi, ırkçı, sınıfsal, kültürel) ideolojiyi de ortaya çıkaracaktır.” (Williams, 1993, 144-145; alıntılan Serdaroğlu, 82).

e- Feminist kurguculuk (feminist constructionism): Bu kategoriye dahil edilen feminist iktisatçılar, cinsiyetin toplumsal kurgulanımı ile bilimin toplumsal kurgulanımı arasındaki paralellik ve hatta örtüşme temelindeki ideoloji, iktisat özelinde irdelenmedikçe, egemen iktisat yaklaşımlarındaki cinsiyetçi unsurların arındırılması çabalarının bir sonuç vermeyeceğini savunmaktadırlar. Aslında, iktisatta kadın bakış açısının içerilebilmesi için, öncelikle iktisadın bilgi edinme yöntemlerindeki eril yanlı sınırlarının deşifre edilerek, disiplinin bu tür sınırlandırıcı anlayışların egemenliğinden kurtarılması gerektiği (bu bağlamda da iktisat-toplumsal cinsiyet-bilimin keşişim noktalarının deşifre edilmesi) konusundaki uzlaşmaları göz önüne alındığında, feminist iktisatçıların, bir kategorik ayrıştırmaya tabi tutulması da pek fazla anlam taşımamaktadır (Serdaroğlu, 83).

6. Küreselleşme, Feminist Politika ve Ekonomi

Küreselleşme güçleri ulusal ekonomilerin yönetimlerini, teknolojik yenilikleri, üretim süreçlerini, kaynak dağılımını, kurumsal değişiklikleri ve politikanın formüleştirelmesini şekillendirmektedirler. Böyle yaparak onlar hükümetlerin, firmaların ve bireylerin harcama seviyelerinden, istihdam ve ücret önceliklerine kadar her şey hakkında yüz yüze geldikleri tercihleri için parametreleri ve sınırları ayarlarlar. Fakat bu parametrelerin ve sınırların ayarlanması mevcut olan cinsiyet normları ve algılarla keşişir. Örneğin, çalışmanın ev içinde veya ev dışında olup olmayacağı kararı hane halkı, işyeri, toplum ve diğer kurumsal yapılar da işletilen normlar tarafından yoğun olarak etkilenmiştir; bu nedenle hem ekonomi hem de küresel ekonominin feminist açıdan bir analizi cinsiyet dinamiklerini anlamayı gerektirir (Beneria vd., 2000).

Küresel ekonomi içerisinde ülkelerin hızlı entegrasyonunun, eşi görülmemiş şekilde piyasanın genişlemesinin ve küresel ölçek üzerinde kapitalist ilişkilerin derinleşmesinin arkasında, neo-liberal ekonominin yeniden güçlenişi itici bir güç olmuştur. Beneria (1999)'ya göre bu, A.B.D.'de Reagan'ın, İngiltere'de Thatcher'ın politikalarıyla şekillenmiştir. Serbest piyasa sistemi taraftarları, 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında kaynakların en etkin dağıtıcısı olarak piyasanın tek güç olduğunu yeniden vurgulamışlardır. Piyasa kısıtlamalarını kaldırmak, hükümet bütçe kesintileri, özelleştirme, devalüasyon, yerinden yönetim, küresel dünyadaki ülkelerde artmıştır. Verimlilik ve gelişme temelli serbest piyasa üzerine vurgu, adalet ve yeniden dağıtım politikaları yoluyla sosyal refahın yükselmesini amaçlayan önceki refah devleti hedefinin yerini almıştır. soğuk savaş sonunda, batı ülkelerindeki bu eğilimler güçlenmiş ve küreselleşme hız kazanmıştır.

Fakat, Asya krizi ile birlikte neo-liberal modelin hiçbir alternatifi olmadığı düşüncesinin gittikçe daha az kabul edildiği görülmüştür. Beneria'ya (1999, 77-78) göre, şimdiki tehlike, dünya çapında gerçek bir demokratik müzakere olmadan, tepeden inme tarzda kabul edilmiş küresel bir yönetimin teklif edilmekte oluşudur. Burada feminizm merkezi, yerel ve kurumsal seviyede çözümler önerebilecek kısmen önemli bir role sahiptir.

İhracata yönelik gelişme ile kadınların eşitliği arasındaki ilişki hakkında literatürde bir tartışma meydana gelmiştir. Araştırmacılar eşitliğin gelişmeyi etkilediği ve gelişmenin cinsiyet eşitliğini etkilediğini tespit etmişlerdir. Etkinin yönü hem bağlam hem de zaman bağımlıdır. David Dollar ve Roberta Gatti (1999), Doğu Asya'da yaptıkları bir çalışmada, ihracata yönelik gelişme ile birlikte kadınların işe girişlerinin arttığını, eğitimsel boşlukların kaldırıldığını, cinsiyet ücret farklılıklarının azaldığını göstermişlerdir. İlginç olarak aynı zamanda, gelişmenin cinsiyet eşitsizliğini şiddetlendirebildiğini, cinsiyet eşitsizliğinin de gelişmeyi uyardığını gösteren kanıtlar da bulmuşlardır (alıntılayan, Beneria, 2000).

Stephanie Seguino (2000) da, Doğu Asya'da ihracata yönelik gelişme üzerine yaptığı bir çalışmada cinsiyet ücret eşitsizliğinin, ihracat gelişmesinde önemli bir kaynak olduğunu göstermiştir. Sermaye satın alımı için döviz ve (sırasıyla verimliliği ve gelişim oranlarını yükselten) ara mallar sağlamak şartıyla; düşük kadın ücretleri, düşük birim emek maliyeti yoluyla yatırımları ve ihracatı teşvik etmiştir. Araştırmada, kadınların kendi düşük statülerini özümsemeye götüren cinsiyet normları ve önyargılarının, beklenenin aksine daha az iş ve daha az siyasi huzursuzlukla sonuçlandığı, bununla da yatırımların teşvik edildiği ortaya konmuştur.

Seguino, eşitlik ile gelişme arasındaki ilişkinin tam olarak ne olduğunu sorgulamaktadır. Bir ülkedeki daha yüksek kişi başı gelir düzeyi, nasıl ve niçin daha fazla cinsiyet eşitliğine götürür? Kişi başı gelir arttıkça, hane halkı düzeyinde ve hükümet harcamaları yoluyla daha fazla imkan kadınlarla paylaşılır mı veya iş üretimi orantısız şekilde kadınları etkilediği için ücretleri görece artar mı? Meydana gelen bu etkileri dikkatle incelemek önemli görünmektedir. Ayrıca bazı şartlar altında hatta yavaş yavaş gelişme ile bile Sri Lanka, Hindistan gibi ülkelerde cinsiyet ayrılıkları (eğitim ve

istihdam konusunda) azalabilmektedir. Bu çeşitli bulgular, eşitlik ve gelişme arasındaki ilişkiyi anlamak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu altını çizmektedir.

Günseli Berik'e göre (2000), ücretli istihdam, kadınlara gelir sağlamasına ve ekonomik bağımsızlığın bir ölçüsü olmasına rağmen, her zaman onların refah seviyesinde net bir gelişme anlamına gelmez. Emek yoğun üretimden uzaklaşıldıkça bazı ülkelerde olduğu gibi, erkek işçiler genellikle daha fazla istenen işçilerdir. Berik (2000), Tayvan'ın imalat sanayii üzerine yaptığı araştırmasında, cinsiyet istihdamı, ücret modelleri ve cinsiyet eşitsizliği ile ihracat yönlü gelişme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Berik 1980 sonrası dönemi, ihracata yönelik imalat ile sürekli devam eden başarı, teknolojik değişim, Tayvanlı firmalar tarafından yapılan denizaşırı yatırımların hızla yayılması olarak nitelemektedir. İmalatta genelde, erkeklere göre kadınların istihdam fırsatlarında azalma, ücretli işten maaşlı işe geçiş ve sonuçta cinsiyet ücret eşitsizliğinde artış olmuştur. Araştırmanın sonuçları, daha fazla ihracata yönelik endüstrilerde istihdam oluşumunu, hem erkek hem kadın ücretlerini zıt yönde etkilediği sonucunu önemli bir bulgu olarak ortaya koymaktadır. Sermaye yoğun endüstrilerde hem kadınların hem de erkeklerin kazançları gelişir ve bu nedenle cinsiyet ücret eşitsizliğine etkisi yoktur. Tayvan'ın imalat endüstrisinde maaşlı işlere doğru bir değişim, kadınların ücretlerinin azalmasına rağmen erkeklerin ücretlerini geliştirmiştir. Böylece cinsiyet ücret eşitsizliği artmıştır.

Marilyn Carr ve arkadaşları (Carr vd., 2000), küreselleşme sürecinin informal sektördeki ev temelli kadın işçileri nasıl etkilediğini incelemiştir. Uluslararası kadın hareketlerinin önemini vurgulayarak, üç uluslararası ittifakın (HomeNet, StreetNet ve WIEGO-Women in Informal Employment Globalizing and Organizing), informal ekonomide çalışan kadınların görünebilirliğinin ve sesinin yükselişinin anlamı olduğunu ifade etmişlerdir.

Nahid Aslanbeigui ve Gale Summerfield'e göre (2000), küreselleşmenin bir krizi olarak sunulan Asya Krizi, sadece hızlı finansal serbestleşme ve dramatik seviyede kapital akışının birleşmesi ile başa çıkmakta zorlanan hükümetlerin yeteneksizliğini ortaya koymamış, ayrıca, olağandışı maliyetlerin boyutunun, kadınları da kapsayan korunmasız nüfus topluluğu tarafından devralındığını ve yüklenildiğini de göstermiştir. Bu yazarlar, diğer taraftan Asya Krizini idare etmede IMF ve Dünya Bankası'nın rollerini eleştirerek, bu uluslararası finansal kurumların reforma ihtiyacı olduğu önerisini getirmişlerdir; yeni kurulacak uluslararası finansal yapının, cinsiyet sonuçlarını göz önünde bulundurmaya ve cinsiyetin farkında olan politikalara ihtiyacı olduğunu öne sürmüşlerdir.

Küreselleşmenin etkisiyle devalüasyon, faiz oranları artışı, kamu yatırımlarının ve harcamalarının azalışı (sübvansiyon v.b.), sermaye yoğun ve ileri teknoloji kullanan faaliyetlerde yabancı yatırımları teşvik, ihracatı desteklemek için uygulanan politikaların kaldırılışı gibi yapısal uyum önlemleri alınmıştır. Beneria ve arkadaşlarına göre (Beneria vd., 2000, 13-14), bu politikalar, kentleşme ve formal sektörde kadınlar için daha az iş fırsatları ile sonuçlanmıştır. Çünkü bu şartlar, kadınlar arasındaki yoksulluğun artışına neden olmuş ve onları iş aramak için şehirlere göçe zorlamıştır. Bu

yazarlar, hükümetleri, çoğu kez sistemi düşüncesizce altüst ederek bozmak ve genelde fakirleri, özelde kadınları etkileyen sancılı ayarlamaları yapmış olmakla suçlamaktadırlar.

Kadınlar, erkekler tarafından işgal edilen ekonomide, farklı bir konumu sürdürmektedirler. Kadınlar sanayide düşük oranda ve düşük gelirle istihdam edilirken evde ücretsiz ekonomik aktivitelerin en büyüğünü üstlenirler. Erkekler ve kadınların ekonomik statüleri arasındaki farkların çoğu, erkeklerin ve kadınların sahip olduğu çocuklarının bakımındaki farklı rollerinden dolayıdır. Çocuk bakımı ve diğer bağımlılıklar, hâlâ, ücretli olsun veya olmasın, çoğunlukla kadının görevidir. Kadınların kendi çocuklarının artan bakım sorumluluğu, tartışmalı olarak, erkeklere göre kadınların devam eden ekonomik dezavantajlarının başlıca kaynaklarından biridir. Çoğu ülkelerde çocuk bakımı çok az ücretli bir meslektir.

Bu sebeple, feminist iktisatçıların sorduğu soruların bir kısmı bakım ve çocukla ilişkilidir. Barbara Bergmann (1990, 73) feminist iktisatçıların, çocuk bakımı kaynaklarını ekonominin nasıl temin ettiği ve bir çok durumda da nasıl temin etmediği konusuna gittikçe artarak ilgi duyduklarını belirtmektedir (alıntılayan Donath, 2000, 116).

Çevreciler, uluslararası sistemin gelişmesinin sebep olduğu ekolojik problemleri çözmek için uluslararası düzenlemeleri yeterli bulurken, feministler ve sosyal ekolojistler bu istismarların temelden sona ermemesi durumunda ekolojik olarak güvenli bir geleceğe ulaşamayacağını savunmaktadırlar. Dahası, Tickner (1993, 59), feministlerin, doğaya karşı tutumun, kadınların ve diğer kültürlerin istismarı ile ilişkili olduğuna inandıklarını da belirtmektedir.

Bergeron (2001), küresel kapitalizmin nitelediği geleneksel politik ekonomi söylemlerine karşı, kadınların ekonomik küreselleşmeye direniş stratejilerinin, ulus-devlet tartışmalarında iyi kavramsallaştırılmadığını öne sürmektedir. Sorun, hala küresel ekonomik kurumlara, ulus-devletlere, patriyarkal hane halkına, sömürüyü destekleyen diğer yapılara yayılmış hegemonyaya bağlılığın ve kadınların bununla mücadelelerinde nasıl karşı koyabileceğini düşünmektir (Bergeron 2001, 12). Steans'a (1999) göre ise, eleştirel teorisyenler, varolan güç ilişkilerinin baskılarının farkındadırlar ve değişim ancak varolan güç ilişkilerinin sınırlanması ile başarılı olabilir. Eleştirel sosyal hareketi kabul etmekle birlikte, politikaların yeniden şekillendirilmesi için küreselleşmenin ve modernitenin ortaya çıkardığı yeni imkanların araştırılmasına nispeten az ilgi gösterilmiştir. Steans, feminist politika anlayışının bir başlama noktası olarak, küresel politik ekonominin çok fazla değeri olduğunu, fakat önemli kısıtlamaları da içerdiğini öne sürmektedir (Steans 1999, 27).

7. Feminist Düşüncenin İktisada Katkıları

Sosyal bilimler içinden ve dışından farklı entelektüel gelenekten gelen birçok yazar, neo-klasik ekonomiyi, işçi piyasası ve aile içerisindeki iş dağılımı açısından

eleştirmiştir. Marksistler ve feministler, önde giden eleştirmenler arasındadır. Pollak (1994, 148)

Feminist iktisat çalışmalarında bilim – toplumsal cinsiyet ve iktisadın kesişim noktaları şu argümanlarla sunulmaktadır: Geleneksel epistemolojiler, ‘bilimsel bilgi’ ve ‘toplumsal cinsiyet’ kavramlarının içeriklerindeki ‘kadına özgümlükler’ tanımlamaları ile kadınları bir ‘bilen özne’ olarak kabul etmemektedirler. Pozitivist bir disiplin olan iktisat, nesnellik ve soyut evrensellik iddiaları temelinde, varsayımlarının sunumu ve modelleştirmede sofistike matematik, mantık ve ekonometri tekniklerini kullanmakta, soyut ve ‘üst düzeyde’ formalize edilmiş analizler, ispatlarındaki mantıksal saflık ve içerikten bağımsız genelleştirmeleri ile bilimselliğini kanıtlamaktadır. Böylece iktisat disiplininde genel kabul gören bilim anlayışı, temelde erkeğe özgü kılınan bilim ve araçları (örneğin, bilimsel bilgi) ile örtüşmektedir. Bunun sonucu olarak da kadına özgümlükler temelinde dişil (feminen) olarak tanımlanan, kişisel deneyimleri çoğulcu bir biçimde içeren, yöntemsel sınırlamaları reddeden, deneyimlerin aktarımında metafor ve hikaye anlatımını en az nicel araştırmalardaki matematik ve ekonometri kadar değerli bulan bir anlayışla üretilen bilgi ve bu tür bilgileri de içerimleyecek bir anlayışla yapılan iktisat çalışmaları yeterince bilimsel kabul edilmemektedir (Nelson, 1995, Strober, 1994, Bergman, 1996, Demir, Ö., 1996; alıntıl原因 Serdaroğlu, 84).

Kurgucu feminist iktisatçılar, feminist iktisadın kuramsallaştırılması çabalarında öncelikle aşağıdaki soruların yanıtlarının ve ardındaki ideolojinin irdelenmesini önermektedirler: (Serdaroğlu, 84-85).

- ‘Bildiklerini nasıl biliyorlar’, bildiklerinin doğru olduğunu nasıl iddia ediyorlar?
- Araştırmalarını niçin sadece kantitatif yöntemlerle sınırlandırıyorlar, örneğin mülakat, sondaj gibi yöntemlerle edinilen bilgilere niçin şüpheyle yaklaşıyorlar?
- İktisadi analiz ve sunumlarının niçin duygulardan arındırılmış olması gereği üzerinde duruyorlar?
- Araştırma nesnelere yaklaşımda, niçin özne ile nesne arasındaki ilişkinin sorunsallaştırılmasını içeren ‘bilinçli taraflılık’ yerine ‘seyirci bilgisini’ savunuyorlar?
- Modelleştirmede ve kuramların sunumunda niçin matematiksel söylemi, hikaye anlatımı ve metaforik söylem biçimlerine göre daha ‘değerli’ kabul ediyorlar?

Bu sorular feminist iktisatçıların ve dolayısıyla feminist iktisadın da, postmodernist iktisat gibi daha ziyade epistemoloji-yöntembilim üzerine odaklandığını göstermektedir. Bunun sonucunda feminist iktisat, iktisat literatüründe tali olarak nitelenen ev içi üretim, aile, çocuk bakımı, yoksulluk-kadın ilişkisi, ihtiyaçların temini gibi konuların önemini göz önüne sererken; modelleştirmede de yöntemsel anlayışlar temelindeki insan davranışlarına ilişkin varsayımları yapısızlaştırarak mevcut egemen

sınırlandırmaların aşılması ve iktisatta egemen yaklaşımlarla uyumlu bir yöntem sergileyen yanlı iktisat eğitiminin revize edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kıtlık, bencillik ve rekabet kavramlarının iktisat teorisinde merkezileştirilmesi kadınların menfaatlerine zarar verir. Bu kavramların feministçe yeniden gözden geçirilmesi yalnız kadınlara değil, ayrıca iktisat teorisine ve politikasına da fayda sağlar. Kıtlık, bencillik, ve rekabet bir bütünü diğer yarıdır. Kıtlık/bolluk, bencillik/fedakarlık, rekabet/işbirliği. İktisat teorisinin yaptığı şey genellikle ikiliğin diğer yarısını ekonomik analizlerin dışında bir yere göndermektir. Yani, iktisat neredeyse daima kıtlık, bencillik, rekabet kavramlarına dayanırken; bolluk, fedakarlık veya işbirliği kavramlarını genellikle önemsemez. Strober (1994, 145), bu ikiliklerin eril ve dişil yanlar olduğunun kabul edildiğini söylemekte (kıtlık, bencillik, ve rekabet eril olmakta; bolluk, fedakarlık ve işbirliği dişil olmakta) ve iktisadın dişillliği ihmal ederken, analizler için erilliği merkeze almayı tercih ettiğini belirtmektedir ve bu iktisat düşüncesini onaylamamaktadır. “Eril ve dişil nitelikler tayin edilerek bu yolla stereotipler süreklileştirilir; bu özelliklerin ya dişil ya da eril olduğu hakkında hiçbir şey yoktur.” Strober aynı zamanda ortalama erkek ve kadınların yaklaşık olarak bu özellikler tarafından karakterize edilmiş olduğuna ikna edilemediğini ifade etmiştir. Örneğin ekonomi, kadınların gelişmesinden (önde gitmesinden) rahatsız olan erkeklerin tepkisini teorize eder; fakat kadınların statülerinin gelişimini görmekten hoşnut olan erkeğin varlığını araştırmaz (Strober, 1994, 146).

Strober, sonuç olarak Adam Smith’in güncelliğini kaybettiğini, Amerika Birleşik Devletleri’nin anti-tröst politikalarının demode olduğunu ve Amerikalıların, Japon sanayisi – hükümet işbirliğinin daha iyisini taklit etmekte ideolojik olarak yetersiz görüldüğünü belirtmektedir.

Feminist iktisatçıların yerleşik (ana-akım) iktisada getirdikleri eleştiri ve alternatif önerileri başlıca dört noktada odaklanmaktadır: Yöntem, modelleştirme, konu (kapsam) ve eğitim (pedagoji) (Nelson, 1995, 133).

7.1. Yöntem

Harding (1987) farklı bir feminist araştırma metodunun olup olmadığının açık olmadığını iddia etmesine rağmen, feminist araştırma kadınların sorunlarına cevap araştırdığı için farklıdır. Çünkü onlar kadınlara ve kadınların ekonomik durumlarına dikkat çeker. Feminist iktisatçıların çalışmak için tercih ettikleri ekonomik problemler, genellikle ana-akım ekonomistlerin odaklandıklarından farklıdır. Feminist iktisatçılar farklı sorular sorar. Onlar hem ekonominin kadınları nasıl etkilediği ve hem de kadınların ekonomiyi nasıl etkilediği ile ilgilidirler (Donath, 2000, 115).

Feminist iktisatçılar herhangi bir metindeki yapısal içeriği (ardındaki gizli sembolik-toplumsal anlamları) açığa çıkarabilmek için öncelikle bilimi sonra da temel kavram ve tanımlarıyla iktisadı bir metin gibi ele alarak yapısızlaştırmakta ve onları biçimlendiren modernist felsefenin ikiciliklerini deşifre etmektedirler (Longino, 1993; Nelson, 1993; Jennings, 1993; Waller ve Jennings, 1990). Yapısızlaştırma sonucunda

toplumsal cinsiyet ile bazı özelliklerin nasıl mecazi olarak ilişkilendirildiği; dolayısıyla kadın bakış açısının nasıl iktisadın konusu dışına itildiğini göstermektedirler.

Mac Donald (1995, 177), egemen (neo-klasik) iktisat anlayışının epistemolojini ‘bilimsel pozitivism’, yöntem bilimini ‘kantitatif istatistiki analiz’, yöntemini de ‘ekonometri ve katı istatistiki veri toplama tekniklerini’nin oluşturduğunu; ve bu biçimiyle de kadın deneyimlerinin (veya kadın bakış açısının) içerilmesine olanak tanımadığını iddia etmektedir (alıntılayan, Serdaroğlu, 87).

Nelson (1995), rasyonel insan modeli seçiminin anlaşılır ve tamamen sözlü biçimde analiz edilmesine rağmen yöntemdeki kalitenin temelde matematiksel titizlikle tanımlandığını ifade etmiştir. Mantık ve matematik kurallarına sıkı bağlılık, kavramların ve modellerin sunumunda şekillendirme, ekonometrik modellerin uygulanmasında sofistiklik.. gibi faktörler, ekonomiyi bir çok insanın düşüncesinde sosyoloji ve siyaset bilimi gibi daha hafif alanlardan ayırır. Ayrıca şekilsel ve matematiksel yöntemlerin kullanımının, genellikle, ekonomik sonuçların objektifliğini garantilediği varsayılmıştır. Soyut ve oldukça formalize edilmiş analizler, oldukça somut ve detaylı ampirik çalışmalarla değerlendirilmektedir. Başarılı yazılar ve sözlü analizler tamamen karşılıksız olmamasına rağmen onlar çoğunlukla gerçek analizlere yardımcı olmak için göz önünde bulundurulmaktadır. Feminist bilimciler, böyle dar bilgi görüşlerinin ve rasyonelliğin modern bilimin geliştiği ilk yıllar boyunca -özellikle Kartezyen felsefenin egemenliği döneminde- ortaya çıkan erillik hakkındaki bir bunalımdan doğan ve bugüne gelen bir şey olduğunu belirtmektedirler (Nelson, 1995, 138-139).

Nesnel bilgi anlayışında, demonstratif (kanıt temelli) bir akıl yürütme biçimi benimsenmektedir. Bu biçim benimsendiğinde, sonuç, doğru olarak kabul edilmektedir. Demonstratif akıl yürütmeye pek uygun olmayan söylem biçimleri de (örneğin, retoriksel anlatı), matematik-formel mantık, ekonometri gibi ifade biçimleri ile karşılaştırıldığında, yeterince bilimsel kabul edilmemektedir. İnsani değerlere dikkat etmeyen bilimsel süreç acımasız sonuçlara hizmet etmektedir. Doğruluk – kesinlik hatırına, bütün zenginlik – kapsayıcılıktan vazgeçme düşüncesi daha yetersiz kalmaya mahkumdur. Diğer taraftan hem eril hem dişil tanımlanmış pozitif nitelikler; daha esnek, dikkatli, insancıl ve zenginliğine ek olarak daha kesin ve mantıksal bir bilimin uygulanmasını mümkün kılar.

Ferber ve Nelson (1993), sezgiyi de içeren diyalektik akıl yürütme gibi daha önceleri reddedilen yöntemlerin, kötü ya da yeterince etkin olmamaları nedeniyle değil, dişil olarak algılandıkları için reddedildiklerini belirtmekte ve bilginin kaynağına ilişkin tercihlerin, kişilerin -cins, ırk, etnik, sınıf, milliyet, kültür vd.- konularınca belirlenen değer yargılarına dayandığını ifade etmektedirler. Bu bağlamda iktisadi bilgi de, onu üretenlerin yaşam ve deneyimlerinden bağımsız olmadığı için durum odaklı ve görelidir. Bu nedenle farklı bilme biçimleri, insan bilgisi tablosuna hiçbir hiyerarşik sınırlamaya tabi tutulmadan dahil edilmelidir (alıntılayan, Serdaroğlu,89-90).

Ekonomideki aranan bilgiye dar sınırlamaları koyanlara karşı çıkanlar sadece feminist iktisatçılar değildir. Ekonomistlerin eğitimlerindeki bilgi dağarcığını daraltmaları, daha bağımsız analizlerin yapılmasında ve daha zengin yeteneklerin

uygulanmasında ekonomistleri yetersizleştirmektedir. Feminist teorisyenler Kartezyen görüşün psikolojik ve sosyal direnmesine karşı eşsiz bir açıklama sunmalarına rağmen, feminist iktisatçıların, daha fazla metodolojik araçlar geliştirmek için sıfırdan başlamaya ihtiyaçları vardır. Donald McCloskey (1993) yoğun olarak meslek içindeki retoriksel standartların gelişmesi ihtimali üzerine yazmıştır. McCloskey mecazi ve hikayeli tartışma ile birleştirilen dişillige, gerçek ve mantıklı tartışma ile birleştirilen erillige, eşit bilimsel prestij verilmesi gerektiğini kanıtlamaya çalışmaktadır.

Thomas Mayer (1993) ve Lawrence Summers (1991) gibi ünlü ekonomistlerin, deneysel çalışmaların uygulamadaki detaylarına dikkati çeken çağrıları, Nelson (1995, 140)'a göre, feministlerin de katılabileceği ve onaylayabileceği, ekonominin değerler sistemindeki değişiminin çağrısıdır. Ekonomistler oldukça ustalık gerektiren matematiksel ve istatistiksel teorilere eğilimlidir. Nelson kendilerinin (feminist iktisatçıların) genellikle yeni veri kaynaklarını araştırma, veri toplamada ilerleme, kaliteli değerlendirme ve veri temizlemede sorumluluk, kopyalama (cevap), duyarlı test, istatistiksel ve bağımsız anlam arasındaki uygun ayırım ve veri arşivleme gibi bilimsel ampirik çalışmalarda kısmen becerikli olduklarını sergilediklerini belirtmektedir. Deneysel çalışma, soyut teorinin sürekli bir tasfiye yoluyla yenilenmesi olarak nitelenmiştir. Feminist eleştiriye göre, teori ile oyalanmak yerine (Bergmann, 1987) veri inceleme tekniğini arttırmakla kazanç sağlanabilir (Strober, 1987; alıntılan Nelson, 1995, 140).

Nelson'a (1995, 141) göre "kişi'nin şahsi fikir, öznel durum ve düşüncelerinin, kişi'nin bilimsel çalışmasının sonuçlarını etkileyeceği" düşüncesine, araştırmacının soğukkanlı tarafsızlığı ve bireyin özel araştırma metodlarına katı bağlılığı yoluyla, bilimsel iş'in nesnel sonuca ulaşacağına inananlar tarafından karşı çıkmıştır. Böyle bir nesnellik düşüncesi, Kartezyen hayal kırıklığının doğal sonuçlarından biri olarak feminist analizde göz önünde bulundurulmaktadır. Nesnellik için çabalama pratikliklerinin bir kısmı, gerçekten kişinin kendi deneyimlerinden inandığı şeylerin nasıl onun araştırmasını etkileyebileceğini sorgulamak olmalıdır. Sandra Harding'in (1995) varsayımına göre, bir kişi, birinin bakış açısını 'güçlü objektiflik' olduğunu onaylayarak kabul ediyorsa o bir yerde objektiftir; aksine bakış açısı meselesi gizli tutulursa 'zayıf objektiflik'tir. Benzer olarak Amartya Sen (1992, 1) nesnellığın 'kişisel gözleme dayalı bilgi' ile başladığını iddia etmektedir. Öznel görüşlerden güçlü nesnellige geçiş, çalışma nesnesinden araştırmacının kesin bir ayrışması yoluyla gelmez, fakat daha geniş bir toplumsal eleştiri ile kazanılır. Feminist felsefeci Helen Longino (1990, 79)'ya göre, "Bireylerin nesnelligi, onların gözlemlerini taşıyabildiği bazı özel ilişkilerinde değil, eleştirel tartışmaların müşterek alışverişine onların katılımı ile oluşur". Sonuçların güvenilebilirliği ile ilgili endişe hala en önemli şey olmasına rağmen, araştırmayı yönlendiren kriterler, araştırmacının toplumunun içindedir. Nelson (1995, 141)'a göre, "Şekillendirme objektiflik pozisyonunun yansımından ziyade, sadece araç kutusundaki bir araç olarak görünür."

Sonuç olarak, iktisadi bilgi de, onu üretenlerin yaşam ve deneyimlerinden bağımsız olmadığı için görecelidir. Bu nedenle farklı bilme biçimleri, insan bilgisine dahil edilmeli; metaforik, hikayeli ve retorik anlatılar da önemsenmelidir. İnsani

değerlere dikkat etmeyen bilimsel süreç acımasız sonuçlara hizmet edebilir. Doğruluk hatırına bütün kapsayıcılıktan vazgeçme düşünceleri daha yetersiz sonuçlar çıkmasına yol açar. Diğer taraftan hem eril hem dişil tanımlanmış pozitif nitelikler daha kusursuz bir bilim uygulaması imkanı sağlar.

7.2. Modelleştirme

Strassmann'a göre (1994, 153), ana-akım (Ortodoksi) iktisatçılar için teori model demektir ve model matematiksel biçimde ifade edilmiş düşünceler demektir. Ekonomik teoriler, matematiksel olarak daha ayrıntılı modeller içinde sunulur. Bu ekonomistler modellerin uygun başarılı ve iyi olduklarına inanırlar. Ana-akım ekonomik modelleştirmenin merkezindeki ajan, rasyonel, özerk, kişisel çıkarını düşünen bir kişidir; model dışarıdan yüklenilmiş baskılara maruz kalmasına rağmen bunların üstesinden gelir ve en uygununu yapmayı tercih eder.

Nelson (1996), insan tabiatının bu kavramlarını benimseyerek, ekonomistlerin Thomas Hobbes'in 'mantar adam' önerilerini hayata geçirdiklerini belirtmektedir. Buna göre kişiler, aralarında hiçbir ilişki olmadan, yeryüzünden aniden mantar gibi ve tam olgun halde ortaya çıkmaktadırlar (Nelson, 1996, 30-31). Ekonomik adam tamamen şekillenmiş doğar, tercihleriyle tamamen gelişmiş, tamamen aktif ve bağımsız durumdadır. Onun çocukluğu ve yaşlılığı yoktur. Hiç kimseye bağıllığı ve kendisi dışında hiç kimseye sorumluluğu yoktur. Çevrenin ona etkisi yoktur, fakat onun rasyonelliği sadece pasif materyal üzerinedir.

Bu modelleştirme çerçevesinde 'iktisadi karar birimi' olarak ele alınan bireyin özellikleri ana-akım iktisadi karakterize eden, üç temel kavram olan kıtlık, bencillik ve rekabet üzerine kurulmuştur. İktisada giriş kitaplarında iktisadi sorunun, 'kıt kaynaklarla, sınırsız insan ihtiyaçlarının karşılanması' şeklindeki tanımlanmasının arka planı bu üç kavrama dayanmaktadır. Soruna çözüm olarak da 'bu kıt kaynakların etkin bir biçimde dağıtımının sağlanması' öne sürülmektedir.

England (1993, 42) kaynakların etkin kullanımının ölçütü olarak pareto-optimalite kullanımının, en azından kısmen 'kişiler arası çıkar karşılaştırmalarının' imkansızlığı kavramından türetildiğini söylemektedir. Şöyle ki, dağılımdaki bir değişimin (pareto anlamında daha iyi nitelenebilmesi için) bir kesimin durumunu iyileştirirken, diğer kesimin durumunu kötüleştirmemesi gerekmektedir. Bu durumda hiç de adil olmayan bir gelir dağılımı söz konusu iken, düşük gelir grubu lehine (veya kadınların lehine) gelirin yeniden dağılımını sağlayacak bir düzenlemeye etkinlik adına karşı çıkılacaktır. Kıtlık ve etkinlik üzerine odaklanma, gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi sorunların gözardı edilmesini kolaylaştırmaktadır. Ailenin tek bir iktisadi aktör (hane halkı) olarak ele alınması sonucunda, tek bir fayda fonksiyonu oluşturulmaktadır[†]; Bu durumda fayda fonksiyonu annenin mi, babanın mı, yoksa o hanede yaşayan diğer bireylerin mi tercih ve kararlarına göre oluşturulacağı açık değildir. Nelson (1996, 31),

[†] Farklı bireylerin oluşturduğu hane halkının tek bir fayda fonksiyonuna sahip olarak ele alınması, aslında, modelin temel varsayımlarından 'otonom, sadece kendi çıkarını düşünen birey' tanımı ile de çelişmektedir.

neo-klasik iktisadın kıtlık ve etkinliğe odaklanmasının ardında, ‘homo economicus’ anlayışının yattığını ve modelleştirmenin de bu kimliklendirme bağlamındaki insan davranışlarını tanımladığını ifade etmektedir. Homoeconomicus’u ise ‘bireyciliğin vahşi bir boyutta kimliklendirilmesi’ olarak nitelemektedir.

İktisadi bireyin karşıtı, diğer insanların da refahını önemseyen, karar ve seçimlerini bu yönde belirleyen, toplumsal ve doğal çevresinden etkilenen ‘insan’dır. Nelson (1996) iktisadi bireyin özelliklerinin modern batı toplumlarındaki kültürde erillikle, insanın özelliklerinin klişe bir biçimde dişillikle ilişkilendiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla iktisadi birey anlayışının biçimlendirdiği bir iktisat modelinde kadın deneyim ve davranışları yer alamamaktadır. Neo-klasik iktisadın modelleştirmede dayandığı varsayımlar sadece kadını ve kadın deyimlerini dışlayan peşin hükümlerle donanmış değildir; aynı zamanda gerçek yaşamı açıklamaya engel pek çok sınırlamayı da içermektedir. (Bergmann, 1996).

Biyolojik cinsiyet düzeyindeki analizler ile toplumsal cinsiyet düzeyindeki analizler arasındaki bir ayrım çizmeye dikkatli olmalıyız. Yorumlardan biri, erkeklerin özerkliğini ve kişisel çıkarlı davranışlarını tanımlamak için ortaya atılan ‘homo economicus’dur; fakat bunun yanında, kadınların bağımlı davranışlarını tanımlamak için bir ‘femina economica’ terimine ihtiyacımız vardır. Böylece erkek ve kadınlar için ayrı alanları onaylamak ve yanı sıra biyolojik belirleyicilikten ziyade sosyal olarak yapılanmış cinsiyet farklılıklarını öne çıkarmak mümkündür. Homo economicus kadınlar için iyi bir tanım olmadığı gibi, erkekler için de iyi bir tanım değildir. Hem özerk, rasyonel, bağlantısız, eril bir projeksiyon ve hem de bağımlı, duygusal, dişil özellikler, eşit olarak efsanevi ve çarpıcıdır (Nelson, 1995, 136).

Amartya Sen (1977) ve Robert Frank (1988) ayrıca, hem bireysel hem de müşterek olarak, insani ekonomik davranışın daha zengin modellerini açıklamış ekonomistlerdir ve dikkatli davranılmasını önermektedirler: “Rasyonel tercih modelinden uzaklaşarak ve bir özerk tercih modelini atarak, olayı neticelendirmek; örneğin, sadece, saf sosyal determinizm modelini kullanmak bizi çok büyük gelişmelere götürmez. Fakat feminist analiz, insan davranışlarının sosyal ve duygusal boyutlarının şimdiki ihmalinin, bir güç belirtisi olmadığı ve ciddi bir sınırlama getirdiği, görüşündedir (alıntılan, Nelson, 1995, 136-137).

Sonuç olarak, feminist iktisatçılar, çoklu insan davranışlarını anlayabilmek için, yerleşik iktisadın modelleştirmede dayandığı kıtlık, bencillik, rekabet gibi kavramları reddetmeyerek, zıtları olan bolluk, diğergamlık ve işbirliğini de bunlara eklenmesiyle (birbirlerini dışlamadan) birlikte ve hatta yenilerinin eklenebileceği dinamik ve açık bir modelleştirme anlayışını önermektedirler. Feminist analiz, sadece bir ekonomik modelin değil; çeşitli uygulamalarda çeşitli model tekniklerinin yararlılığına dayalı birçok ekonomik modelin tercih edilmesi gerektiğini belirlemektedir. Modellerin çoğunda hala bireysel tercih ve amaçlı davranışlar belirgin olacaktır, fakat bazılarında bu silik kalacaktır. Standart neo-klasik analizde ihmal edilen sosyal ve duygusal faktörleri de içeren geniş modeller, potansiyel konu olarak ayrımcılığı da inceliyor olmuş olacaktır.

7.3. Konu

Günümüzde ana-akım iktisat yaklaşımında, çok genel bir ifade ile iktisadın konusunun üretim ve tüketime ilişkin faaliyetler olduğu söylenebilir. Heilbroner'a (1991) göre yerleşik iktisat bilimi, ekonominin tümü adına sadece fiyat mekanizmasının işlediği piyasa sektörünü, piyasa ilişkilerini konu alan kısmını incelemekte, ekonominin geri kalan kısmını göz ardı etmektedir. Öte yandan, ekonomiler güdümlü ve piyasa ekonomileri olarak ayrılmakta; güdümlü ekonomiler inceleme alanı dışına itilmekte ve sadece piyasa ekonomileri ele alınmaktadır.

Longino'ya göre (1993, 168) feminist iktisatçılar 17. yüzyıl sonrası önem kazanan kamu/özel alan ayrımının, 19. yüzyılda 'sanayileşme' ile birlikte üretimin kontrolünün özel alandan (ev içi-hane halkı) uzaklaştırılması sonucunda iktisada yansımalarının ürünü olduğunu; bir başka deyişle, 17. yüzyıl siyasi ikiciliklerinin, 19. yüzyıl iktisadi ikiciliklerini (sanayileşme sürecinin de hızlandırmasıyla) yönlendirdiğini ifade ediyorlar. Sanayileşmenin hızlandırıcı etkisini ise piyasanın önemini arttırıp, ev içi üretimini (özel alan) önemsizleştirmesine dayandırıyorlar. (Serdaroğlu, 92)

“Kamu ve özel alan ayrımı kadın ve erkek ilişkilerinde önemli bir dönüşüm yaratmaktadır. Kamusal alan erkeksi olarak nitelenen özelliklerle tanımlandığı için erkeklere, özel alan da kadınsı özelliklerle tanımlandığı için kadınlara ayrılmaktadır. Çoğunlukla biyolojik ve psikolojik gerekçelere dayandırılan bu ayrım, sonuçta, kamusal alanı değerli, özel alanı ise değersiz kılan bazı mekanizmalarla kurumsal nitelik kazanmıştır. Patriyarkal devletler kamusal alan dışındaki faaliyetleri ikincilleştirmekte ve önceleri sadece kamusal alana ilişkin düzenlemelere katılanları 'vatandaş' kabul etmekteydi. Bu yüzden seçme ve seçilme hakkı sadece erkeklere aitti. Zaman içinde seçme ve seçilme hakkının kadınlara verilmesi, kadınların kamusal alandaki işlerde çalışmaya başlamaları kadınların kamusal alana çıkışı biçiminde değerlendirilmiştir.” (Persky, 1995; Waller ve Jennings, 1990; Jennings ve Waller, 1990; Demir, Ö., 1996, 63)

Jennings (1993, 121) 19. yüzyılda meydana gelen kamu/özel ayrımcılığı içinde dualistik anlamların birbirleriyle ilişkisini sorgulamaktadır. Kamu / özel, (Piyasa) İktisat / aile, Erkek / kadın, Rasyonel / duygusal, Zihin / beden, Nesnel / öznel, şeklinde kavram eşleştirmeleri yaparken birey ile eşleştirilecek bir kavramın mevcut olmadığını (Birey / ?), erkeklerin de (iktisat ile ilişkili) evrensel bir kategori olarak tanımlandığını söylemektedir. Bu bağlamda da, egemen iktisat tanımının ardındaki Kartezyen anlayışın toplumsal cinsiyetçi bakışına dikkat çekmektedir. İngilizcedeki iktisat (economics) ve erkek (man) sözcüklerini toplumsal değer yargıları temelinde birleştiren egemen iktisat yaklaşımı, kadını piyasayla özdeş tutulan iktisadın dışında bırakarak ikincilleştirmektedir.

Feminist iktisatçılar, *economic man* kavramsallaştırmasının devleti de iktisat dışına ittiğini; yine ikicilikler listesinden hareketle, bu kez iktisadın karşısına devletin, bireyin karşısına toplumun yerleştirildiğini ve erkeğin yine iktisat kümesinde yerini aldığını iddia etmektedirler (Jennings, 1993, 123). Bu ikicilikte *laissez-faire* ve serbest

özel girişimi ön planda tutan bir ideolojik yaklaşımla iktisadi olarak farklı bir anlam yüklenen ‘özel’, ‘kamu’ya üstün kılınmaktadır. (alıntılayan, Serdaroğlu, 93)

Ekonomi genellikle malların, hizmetlerin, finansal varlıkların takas edilmesi yoluyla çalışan bir sürecin öğrenilmesi olarak tanımlanmıştır. Bu tanımla evin, çocukların, hastaların ve yaşlı akrabaların bakımı gibi kadınların geleneksel piyasa dışı faaliyetlerinin çoğu böylece ekonomi dışı sayılmış olmaktadır. Bu nedenden dolayı ekonomik araştırmalar için uygun olmayan konulardır. Aileler görünüşe göre söz edilmeyecek kadar önemsizdir.

Bu ihmale en önemli istisna Gary Becker’den gelir ve ‘yeni ev ekonomistleri’ kavramını ortaya atar. Böyle istisna bir literatürün de bulunması feministler için iki uçlu kılıç gibi bir şeydir. Bir taraftan ana-akım dergiler içinde aile meselelerin bazı tartışmalarını verirler. Bununla birlikte eskiden tartışılan metodun ve modelin dar standartlarına katı olarak uyarlar ve muhtemelen sadece bu kriterlerle onlar ekonomik referanslarına bağlıdır. Bunun ötesinde bu işin genellikle cinsiyetler hakkında geleneksel beklentilerin var olduğunu kabul edip onaylanması olduğu için feministleri rahatsız eder (alıntılayan, Nelson, 1995,142). Becker’a göre, aileler tercih ve pazara dayanarak modelleştirme derecesine göre ekonomi içinde sayılırken, geleneksel olarak kadınlar için aileler “ekonomik” bir değer olmuştur (Nelson, 1995, 142). İyi bir evliliği olup olmamasına bakmaksızın, çoğu kadının ekonomik güvencesi tarihsel olarak ve halen de bir dereceye kadar kendi kazançlarına çok az bağlıdır.

Aile ile ilgili ekonominin ne olup ne olmadığı hakkında ayırım çizmenin, ekonomik analizde çoğunlukla hiçbir sonuca götürmediğini aksine, ikiliğe götürmektedir (Nelson 1995, 142). Piyasa tarafından veya hükümet tarafından sağlandığı zaman çocuk, yaşlı ve hasta bakımının “ekonomik” bir değeri olması gerekir, fakat özel evde yapıldığı zaman ekonomistler tarafından çalışma değeri yoktur. Ekonomik sınır çizme (*demarcation*) için kriter olarak piyasalaşmadan ziyade veya yukarıda tartışıldığı gibi rasyonel tercih modeli kullanarak, ‘şartlanma’ ile ilgili olarak ekonominin daha geniş bir tanımı ile neyin önemli neyin önemsiz olduğu hakkında cinsiyetçi kavramlar kullanılmadan bir madde konusu taslağı çizilebilir (Nelson, 1993, 23). ‘Şartlanma’ alanlarıyla ilgili ekonominin böyle bir tanımı, bir taraftan ekonomik (temelde piyasa yönlü) aktiviteler ve politikalar, diğer taraftan ailesel veya sosyal faaliyetler ve politikalar arasındaki geleneksel ayrımı bozar. Ulusal gelir ve sonuç raporlarında hane halkı üretimi için kayıtların yokluğu, böyle bir ikiliğin ekonomik analizleri yapılandığı örnekleyerek açıklar; bu ihmal hakkında birçok feministin endişesi nispeten iyi bilinir. Bununla birlikte gayri safi yurtiçi hasılaya hane halkı aktivitelerinin dahil edilme projesine öncülük verilmesi, ‘ev işi üzerine artan vurgu sadece ev yapıcı rolünü yüceltmeye hizmet eder tartışmaları ve çocuk bakımı gibi faaliyetlere halen verilen düşük değerden dolayı parasal rakamlarla ilgili ön yargılar olabilir’ kaygısıyla feministler arasında ‘tartışmalı’dır (Folbre, 1994; alıntılayan, Nelson, 1995, 143). Hane halkında malların ve emeğin paylaşımı açıklamaları; gelişen ekonomiler, geçişteki ekonomiler ve yapısal uyumu geçiren ekonomiler üzerine yapılan feminist çalışmalarda özellikle önemli olmaktadır (Sen, 1985; Bakker, 1994; alıntılayan, Nelson, 1995, 143).

Çocuk bakımı kalitesinin yükseltilmesine yönelik programlar, genellikle çocuklar için yapılan yatırımdan ve toplum yaşamında ailesel katılım için gerekli altyapının kurulmasından ziyade, aileler için tüketim malları hazırlamak olarak düşünülmektedir. Gençliğinde başkaları tarafından koşulları oluşturulmadan efsanevi ekonomik mantar adamın birden meydana gelmesi ile kadınlar tarafından yapılan asıl iş, tarihsel olarak böyle kesin şartlanma ile ekonomik sayılmamaktadır (Nelson, 1995, 143-144).

Sonuç olarak, sadece piyasa değişimlerine konu olan üretim ve tüketim faaliyetleri ile tanımlanan bir iktisat anlayışı yerine; insanların yaşamlarını sürdürmeleri ve geliştirmeleri için gerekli ihtiyaçların teminine ilişkin faaliyet ve politikaların tümünü (piyasa faaliyetleri ile eşdeğerde) içerecek; böylece kamusal alana ilişkin piyasa temelli faaliyetler ile özel alana ve toplumsal yaşama ilişkin faaliyetler ve politikalar arasındaki ayrımı kaldıracak ve bunun sonucu olarak da iktisatta kadını ve kadın deneyimlerini de içerecek bir şekilde insanları gerçek dünya ile ilişkilendiren bir iktisat anlayışı ile iktisadın konusunun sınırları genişletilmelidir (Serdaroğlu, 95).

Feminist iktisatçıların iktisadın konusuna ilişkin yaklaşımları, bir bakıma feminist iktisadı da tanımlayan şu sloganda özetlenmektedir: “Kişisel olan sadece politik değil, aynı zamanda iktisadidir.”

7.4. Pedagoji

Feminist iktisatçıların eleştirdiği bir diğer nokta da ekonomi eğitimidir. Feminist iktisatçılar, iktisat derslerinin sadece içeriğinin değil, veriliş biçiminin de değişmesi gerektiği üzerinde durmaktadırlar.

Feminist iktisatçılar, iktisat disiplini yönlendiren ideolojinin ekonomiyi de yönlendirdiği ve disiplini tekrar şekillendirdiği; ‘iktisadın ne olduğu’na ve ‘iktisatçı gibi düşünme’nin ne anlama geldiğine ilişkin ideolojik yargı ve yaklaşımların da iktisat eğitiminin sonucunda edinildiği belirtmektedirler. Buradan yola çıkarak disipline ve ekonomiye egemen yanlılıkların arındırılması, iktisadın sınırlarından kurtarılması açısından iktisat eğitiminin rolüne dikkat çekmektedirler. Kuramların durum odaklı olduğunu vurgulayan bir bilim anlayışını benimseyen feminist iktisat, öncelikle kuramı doğuran ortamı ve kuramı inşa edenlerin arka planını iktisat dersinin verildiği sınıflara taşımayı bir gereklilik olarak görmektedir (Serdaroğlu, 101). Ekonomik konularla ilgili eleştirel, analitik ve yaratıcı olarak düşünme yeteneğini geliştirmek farklı bir pedagoji gerektirir.

Feminist iktisatçılar kullanılan öğretim stilini faydalı bir dönüşüme uğratabilir. Feminist pedagoji, profesör ile öğrenciler arasında daha az mesafe ve daha çok diyalog olmasını, ayrıca öğrenciler arasında da aynı şekilde daha yakın olmasını önerir. Aynı zamanda öğrenmenin hümanistik (duygusal-insani) yönüne de dikkat çekerler.

Feminist iktisatçılara göre, ekonomideki standart erkek merkezli önyargılar, kız öğrencilere iktisadın kendileri için uygun olmadığı inancını yükleyerek iktisadı bir kısır

döngüye götürmektedir ve bu da statükonun öğrenciler ve öğretmenler tarafından devamını sağlamaktadır.

Feministler, tabii ki karşılıklı etkileşime önem veren ve işbirlikçi öğrenme ile ilgilenen yegane eğitimci grup değildir. Çoğu eğitimciler için bu iyi bir pedagojik yöntemdir ve bu ‘öğrenciler gerçekten nasıl öğreniyor’ çalışmaları yoluyla kanıtlanmıştır. Nelson’a (1995, 145) göre, feminist teorisyenler, pedagojik reformlara karşı direnişi, muhtemelen cinsiyet ve değerler genel kültürel yapılarda kökleşmesine bağlamaktadırlar. Aktif öğrenme teknikleri, ekonomik analizlerin çok daha düzgün aşına biçimlerinin pratiklerini geliştirebilir. Eleştirel olarak düşünme yeteneği, anlamlı testlerin kullanımı veya istatistiksel metotların seçimi hakkında iyi hüküm vermede önemli olduğu kadar, istismar karşıtı politikalar üzerine bir deneme yazmakta da önemlidir.

Sonuç olarak, Williams (1993) ve Nelson’un (1995) da vurguladıkları gibi feminist iktisatçılar, öğrencilerin nitel ve nicel verileri beraberce analiz edebilecekleri, laboratuvar oturumları şeklindeki uygulamaların, dikte edilen ‘iktisadi öğrenme’ yerine ‘iktisadi oluşturma’ çabalarına yönelik bir iktisat eğitiminin; eleştirel, analitik, ve yaratıcı düşüncenin gelişimine yardımcı olacağını; farklılıklardan oluşan dışlamaların daha kolay yok edilebileceğini belirtmektedirler. Bunun sonucunda da öğrencilerin gelecekte, farklılıkların bilincinde ve farklılıklara saygılı teorisyenler olarak, iktisadi daha insani bir boyuta taşıyabileceklerini ifade etmektedirler.

Sonuç:

Bir sivil toplum hareketi olarak doğan feminizm, 1980’den sonra feminist teori olarak üniversitelerde ele alınmaya ve devlet politikaları bağlamında değerlendirilmeye başlamıştır ve giderek modern insana yeni bir bakış açısı kazandırmayı amaçlayan önemli bir siyasal hareket ve söylem görünümüne bürünmektedir.

Bilginin kaynağına ilişkin tercihleri, cins, ırk, sınıf, milliyet, kültür gibi kişilerin buldukları konum belirlemektedir ve bu bağlamda, iktisadi bilgi de, onu üretenlerin yaşam ve deneyimlerinden bağımsız değildir; dolayısıyla konum odaklı ve görelidir. Bilimcinin duyguları, kültürel ve ideolojik arka planı ile “bilimsel” yöntemlerin rasyonalitesi, birbirinden ayrılamaz. Bu bağlamda, ancak akıl ve duygu, nesnellik ve öznellik, evrensellik ve yerellik, kuram ve pratik birlikteliğiyle, toplumsal yaşamdaki çelişkilerin bilgilerini değerlendirebilecek uygun bilimsel yöntemlerin geliştirilmesi zorunluğudur. Feminist iktisat bu zorunluğun arayışı içindedir.

Feminist iktisadın amacı, sadece kadınlara ait, erkekleri içermeyen bir iktisat oluşturmak değildir. Feminist iktisadın amacı, ‘ekonomide kadın’ı değil, kadın bakış açısını da içerecek bir biçimde ekonomiyi yeniden gözden geçirmek ve sorgulamaktır. Bu sorgulama ‘farklı ama eşit’ olarak hiyerarşik bir düzene bağlı kalmaksızın yeni iktisadi yöntem, teori ve politikaların geliştirilmesine, dolayısıyla iktisadın ufkunun genişletilmesine yol açacaktır. Feminist iktisatçılar hem eril, hem dişil pozitif niteliklerin tanımlanmasının daha kusursuz bir bilim uygulamasını mümkün kılacağını

düşünmektedirler. Bu bağlamda, feminist analiz, yerleşik iktisadın modelleştirmede dayandığı kıtlık, bencillik, rekabet gibi kavramları reddetmeyerek, zıtları olan bolluk, diğergamlık ve işbirliğini de içine alacak şekilde dinamik ve açık bir modelleştirme anlayışı önermektedir. Kamusal alana ilişkin piyasa temelli faaliyetler ile özel alana ve toplumsal yaşama ilişkin faaliyetler ve politikalar arasındaki ayrımı kaldırarak daha geniş bir iktisat anlayışı getirmek istemektedir.

Feminist iktisatçılar, Kartezyen felsefenin benimsediği düalizme dayanarak kadınların ikincilleştirildiğini ve bunun iktisada yansımalarıyla klasik ve neo-klasik ekoldeki iktisatçıların çoğu tarafından, kadınların rasyonel karar alma yeteneklerinden mahrum olduğunun düşünüldüğünü, dile getirmektedirler.

Feminist iktisatçıların yöntem, konu, model, eğitim açısından önemli bir tartışma platformu açtığı kesindir. Ancak feminist analiz, epistemolojik açıdan toplumsal bir değişimi temellendirmekten yoksundur. Feminist iktisat biliminin ontolojik olarak kabul edilebilirliği, feminist talepler doğrultusunda toplumun yönlendirilmesi ve kurumların yeniden düzenlenmesine bağlıdır. Eğer feminist iktisat hedeflerine ulaşırsa ve ‘kadınları da içerecek şekilde geleneksel iktisadın sınırları genişlerse’ yeni oluşan ekolün ismi herhalde feminist iktisat olmayacaktır. Fakat onu o sınırlara ulaştıran ekolün adı feminist iktisat olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aslanbeigui, N. ve G. Summerfield, “The Asian Crisis, Gender and The International Financial Architecture,” **Feminist Economics**, 6(3), s.81-103, 2000.
- Bakker, I., (ed.), **The Strategic Silence: Gender and Economic Policy**, London, Zed Books, 1994’den aktaran J. A. Nelson, “Feminism and Economics,” **The Journal of Economic Perspective**, 9(2), s.131-148, Spring 1995.
- Beneria, L., **Globalization, Gender and The Davos Man**. *Feminist Economics*, 5(3), s.61-83, 1999.
- Beneria, L., M. Floro, C. Grown ve M. MacDonald, “Introduction Globalization and Gender,” **Feminist Economics**, 6(3), s.7-17, 2000.
- Bergeron, S., **Political Economy Discourses of Globalization and Feminist Politics**. *Journal of Women in Culture and Society*, 26(4), s.983-1007, Summer 2001.
- Bergmann, B. R., “ ‘Measurement’ or Finding Things Out in Economics,” **Journal of Economic Education**, 18(2), s.191-203, 1987’den aktaran J. A. Nelson, “Feminism and Economics,” **The Journal of Economic Perspective**, 9(2), s.131-148, Spring 1995.
- Bergmann, B. R., “What is Feminist Economics all about?” **Challenge**, s.4-8, January-February 1996
- Berik, G., “Mature Export-Led Growth and Gender Wage inequality in Taiwan,” **Feminist Economics**, 6(3), s.1-26, 2000.
- Blank, R. M., “What Should Mainstream Economists Learn From Feminist Theory?” içinde **Beyond Economic Man – Feminist Theory and Economics**, M. A. Ferber ve J. A. Nelson (der.), Chicago, The University of Chicago Press, s.133-143, 1993.
- Bodkin, R. G., “Women’s Agency in Classical Economic Thought: Adam Smith, Harriet Taylor Mill, and J. S. Mill,” **Feminist Economics**, 5(1), s.45-60, 1999.

- Carr, M., M. A. Chen, ve J. Tate, "Globalization and Home-Based Workers," **Feminist Economics**, 6(3), s.123-142, 2000.
- Demir, Ö., **İktisat ve Yöntem**, İz Yayıncılık, İstanbul, 318s., 1995.
- Demir, Ö., "Feminizm ve İktisat," içinde **İktisatta Yöntem Tartışmaları**, Ö. Demir (der.), Vadi Yayınları, Ankara, s.51-73, 1996.
- Dollar, D. ve R. Gatti, "Gender Inequality, Income and Growth: Are Good Times Good for Women?" **Policy Research Report on Gender and Development**, Working Paper Series No. 1, Washington DC: World Bank, May 1999'den aktaran L. Beneria, M. Floro, C. Grown ve M. MacDonald., "Introduction Globalization ve Gender," **Feminist Economics**, 6(3), s.XII-XVII, 2000.
- Donath, S., "The Other Economy: A Suggestion For a Distinctively Feminist Economics," **Feminist Economics**, 6(1), s.115-123, 2000.
- England, P., "The Separative Self: Androcentric Bias in Neoclassical Assumptions" içinde **Beyond Economic Man – Feminist Theory and Economics**, M. A. Ferber ve J. A. Nelson, (der.) Chicago, The University of Chicago Press, s.37-53., 1993.
- Ferber, M. A. ve J. A. Nelson, **Beyond Economic Man – Feminist Theory and Economics**, Chicago, The University of Chicago Press, s.1-22, 1993.
- Folbre, N., "Domesticate the Gross Product," **Dollars and Sense**, 192, 7, March / April 1994'den aktaran J. A. Nelson, "Feminism and Economics," **The Journal of Economic Perspective**, 9(2), s.131-148, Spring 1995.
- Forget, E. L., "The Market For Virtue: Jean- Baptiste Say On Women in The Economy and Society," **Feminist Economics**, 3(1), s.95-111, 1997.
- Frank, R. H, **Passions within Reason: The Strategic Role of Emotions**, New York, W. W. Norton, 1988'den aktaran J. A. Nelson, "Feminism and Economics," **The Journal of Economic Perspective**, 9(2), s.131-148, Spring 1995.
- Frazer, W. J., "Methodology: Reply," **Journal of Economic Literature**, 74(4), 793-794, 1984'den aktaran Ö. Demir, **İktisat ve Yöntem**, İz Yayıncılık, İstanbul, 318s., 1995.
- Harding, S., "Can Feminist Thought Make Economics More Objective?," **Feminist Economics**, 1(1), 1995'den aktaran J. A. Nelson, "Feminism and Economics," **The Journal of Economic Perspective**, 9(2), s.131-148, Spring 1995.
- Heilbroner, R., "Economics as Universal Science," **Social Research**, 58(2), s.457-474, 1991.
- Jennings, A. L., "Public or Private? Institutional Economics and Feminism," içinde **Beyond Economic Man – Feminist Theory and Economics**, M. A. Ferber ve J. A. Nelson, (der.) Chicago, The University of Chicago Press, s.111-129, 1993.
- Jennings, A. and W. Waller, "Constructions of Social Hierarchy: The Family, Gender, and Power," **Journal of Economic Issues**, 24(2), s.623-631, June 1990.
- Kuiper, E. ve Sap, J., **Out of the Margin: Feminist Perspectives on Economic Theory**, New York, Routledge, 1995.
- Longino, H. E., "Economics for Whom?" içinde **Beyond Economic Man – Feminist Theory and Economics**, M. A. Ferber ve J. A. Nelson, (der.) Chicago, The University of Chicago Press, s.158-168, 1993.
- MacDonald, M., "The Empirical Challenges of Feminist Economics," içinde **Out of the Margin: Feminist Perspectives on Economic Theory**, E. Kuiper ve J. Sap, (der.) New York, Routledge, 175-197, 1995.

- Mayer, T., **Truth us. Precision in Economics**, Brookfield, Vt., Edward Elgar, 1993'ten aktaran J. A. Nelson, "Feminism and Economics," **The Journal of Economic Perspective**, 9(2), s.131-148, Spring 1995.
- McCloskey, D. N., "Some Consequences of a Conjective Economics," içinde **Beyond Economic Man – Feminist Theory and Economics**, M. A. Ferber ve J. A. Nelson (der.), Chicago, The University of Chicago Press, s.69-93, 1993.
- Nelson, J. A., "The Study of Choice or the Study of Provisioning? Gender and the Definition of Economics," içinde **Beyond Economic Man – Feminist Theory and Economics**, M. A. Ferber ve J. A. Nelson, (der.) Chicago, The University of Chicago Press, s.23-36, 1993.
- Nelson, J. A., "Feminism and Economics," **The Journal of Economic Perspective**, 9(2), s.131-148, Spring 1995.
- Nelson, J. A., **Feminism, Objectivity and Economic**, New York, Routledge, 174s., 1996.
- Persky, J., "Retrospectives: The Ethology of Economicus," **The Journal of Economic Perspectives**, 9(2), s.221-231, Spring 1995.
- Pollak, R. A., "For Better orWorse:The Roles of Power in Models of Distribution within Marriage," Papers and Proceedings of the Hundred and Sixth Annual Meeting of the American Economic Association, May 1994, **The American Economic Review**, 84(2), s.148-152, 1994.
- Pujol, M. A., "İnto the Margin," içinde **Out of the Margin: Feminist Perspectives on Economic Theory**, E. Kuiper ve J. Sap (der.), New york, Routledge, s.17-34, 1995.
- Pujol, M. A., **Feminism and Anti-feminism in Early Economic Thought**, Aldershot, U.K. Elgar, 1992.
- Rosenberg, A., **Microeconomic Laws**. University of Pittsburg Press, 1976'dan aktaran, Ö. Demir, **İktisat ve Yöntem**, İz Yayıncılık, İstanbul, 318s., 1995.
- Seguino, S., "Accounting for Gender in Asian Economic Growth," **Feminist Economics**, 6(3), s.27-58, 2000.
- Sen, A., "Rational Fools: A Critique of the Behavioral Foundations of Economic Theory," **Philosophy and Public Affairs**, 6, 317-344, Summer 1977'den aktaran J. A. Nelson, "Feminism and Economics," **The Journal of Economic Perspective**, 9(2), s.131-148, Spring 1995.
- Sen, A., "Women, Technology, and Sexual Divisions," In United Nations Conference on Trade and Development, **Trade and Development: An UNCTAD Review**, 6, 195-223, 1985'den aktaran J. A. Nelson, "Feminism and Economics," **The Journal of Economic Perspective**, 9(2), s.131-148, Spring 1995.
- Serdaroğlu, U., **Feminist İktisat'ın Bakışı**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 128s.
- Stears, J., "The Private is Global: Feminist Politics and Global Political Economy," **New Political Economy**, 4(1), s.113-139, 1999.
- Strassmann, D. L., "Creating a Forum for Feminist Inquiry," **Feminist Economics**, 1(1), Spring 1995.
- Strassmann, D. L., "Feminist Thought and Economics; Or What do the Visigoths Know," **The Amerikan Economic Review**, 84(2), s.153-158, May1994.
- Strober, M. H., "The Sobe of Microeconomics: İmplications for Economic Education," **Journal of Economic Education**, 18(2), s.135-149, Spring 1987'den aktaran J. A. Nelson, "Feminism and Economics," **The Journal of Economic Perspective**, 9(2), s.131-148, Spring 1995.

- Strober, M. H., "Rethinking Economics Through a Feminist Lens," Papers and Proceedings of the Hundred and Sixth Annual Meeting of the American Economic, **The American Economic Review**, 84(2), 1994.
- Summers, L. H., "The Scientific Illusion in Empirical Macroeconomics," **Scandinavian Journal of Economics**, 93(1), 129-148, 1991'den aktaran J. A. Nelson, "Feminism and Economics," **The Journal of Economic Perspective**, 9(2), s.131-148, Spring 1995.
- Tickner, J. A., "States and Markets: An Ecofeminist Perspective on International Political Economy," **International Political Science Review**, 14(1), s.59-69, 1993.
- Waller, W. ve A. Jennings, "On the Possibility of a Feminist Economics: The Convergence of Institutional and Feminist Methodology," **Journal of Economic Issues**, 24(2), s.613-622, June 1990.
- Williams, R. M., "Race, Deconstruction and the Emergent Agenda of Feminist Economic Theory," içinde **Beyond Economic Man – Feminist Theory and Economics**, M. A. Ferber ve J. A. Nelson, (der.) Chicago, The University of Chicago Press, 144-153, 1993.